

merjene dote, zavoljo te Štefanuze, ki se spet kuja... nak, njegovi hčeri se ni treba možit! Komu je sploh potrebno, zatekati se v zakonski stan? Kdor nima staršev, da bi zanj skrbeli, kdor nima prilike za lastno karijero. Tako je! Vse drugo je prazno. Tako po priliki, kakor tista beseda: »Le kaj boš povedala, ljubica moja?« To so muhe, zgolj muhe... A mlad človek postane vsled njih objesten, kakor je tiskano v pedagoški knjigi Franca Ksaverja Besednjaka. Tam je konstatirano črno na belem: »Otrok se loti često objestnost, oklenejo se nekakšnih fiksnih idej.« O, saj jih pozna — fiksne ideje! Da, take, kakor je z njimi obseden onile tam v sosednjem razredu! Ha, ha, poslušaj, kako se napihuje! Tak učitelj, to je vzgoja! »Ti si osel, kakor ga še ni svet nosil!« Čaj, kolega Janez, le počasi! Bom stopil v tvoj razred, se boš pa kar sesedel pred tablo. Kolega Janez, ali se tako kriči nad otroki?! Na nedolžna, nežna, dovzetna srca?! Kmet! Na sočne mladike tako-

rekoč, ki jim škodi vsak vetrec, vsaka huda beseda?! To ni lepo in se ne ujema s postavo, kakor je na primer napisana v tej in tej knjigi... Ha, ha, Janez, in ti bi rad avanziral?! — —

Šolski ravnatelj je odprl oči. Napel je pogled in čudoma motril omaro, ki se je bogvekdaj na široko odprla pred njim; zdelo se mu je, da se zgornji predal, naložen z debelo »Vzgojo otrok«, nagiblje, kakor bi se hotel prevaliti.

Ksaverju Besednjaku so zakrilile roke visoko nad glavo. »Ohaha!« so se vnovič zasolzile oči. Skoz te migotajoče solze je hipoma zagledal, kakor bi bral v časniku pred seboj, tiskano črno na belem: »Čestitamo velezaslužnemu gospodu nadzorniku...« Ko so se pa solze razlezele, ni ničesar več videl in lotila se ga je neodoljiva jeza.

»Falot — takov sluga!«

Prizgal je luč in renče poklical slugo. Nadušljivi sluga je priletel z veliko, umazano cunjjo, zagodrnjal: »Prmejš!« in začel brisati okna.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Imenu in spominu Janeza Evangelista Kreka. — Ivan Pregelj.

Petnajst let je bilo minilo po velikem in krvavem uporu tolminskih tlačanov, petnajst čudno tihih let po vihnem in šumnem vrvenju za stare pravice. Pa še v tem letu, petnajstem po strašni in kruti sodbi za nepokorščino, je tlelo v tolminski duši: v tihi jesenski noči je plamtela samotna tlačanska kočja na Ljubinju in gorela vso noč. Zažgal je bil gospodar sam, trdovraten in koleričen pravdar iz leta sedemnajstotrinajstega, ki je bil navidezno miren sprejel kazen za upor, česar njegovi bolj sangvinični tovariši niso storili. To so storili: V leskovem grmu so urezali palic na pot, zažgali bajte in staje in našli skrivnih poti čez Kolovrat in Kambreško. Srce jim je jokalo pod bukovimi srajcami, z ustmi pa so kleli in škodoželjno so meli roke: pišite nas grof in tlaka, desetina in davek! In so od tistih dob tihotapili sol in vino na Tolminsko in so živeli žalostno življenje, a tlačanili niso. Tako življenje je volil petnajst let po uporu šestdesetletni Ljubinčan in je postal prilika uporne Tolminske.

Prilika spokorjene Tolminske in ustrahovane pa je postal mostarski krojač Anže Rink, družinski oče in mož svoje besede. To je naredil: K tolminskemu grofu Jakobu Antonu je šel in se

priporočil za biriško službo. In je postal naslednik slovitega Mohorja Kacafure. In je sam povedal, da bo za priliko Tolmincem, ker služi dvema gospodom in je po telesu hudičev in po duši božji hlapec.

Če je rekel Anže Rink, da je hudičev hlapec, je hotel povedati, da je grofov. Takrat ni bilo na Tolminskem tlačana, ki bi bil imenoval tolminskega grofa Jakoba Antona drugače, nego grof Tisihudič. Nič napačnega niso mislili. Zpomnili so si bili edino-le priljubljeno grofovo psovko, s katero jih je naganjal, kadar so prišli tožiti njegove biriče in galjote.

Takrat so izbrali Knežani svojega rojaka duhovnika za domačega župnika. Tolminski naddijakon De Brandis ga je potrdil, grof Tisihudič ga je instaliral. Pa je mrmral in je rekel svojemu sinu grofu Ivanu Ignaciju:

»Upornik je bil oče, sin bo hudič!«

Teden pozneje je rekel:

»Saj sem vedel, da bo hudič. Ne boji se me!«

Še teden pozneje je rekel:

»Po očetu je podedoval tolminske pravice!«

Takrat je vprašal grof Ivan Ignacij:

»O kom govoriš?«

»Hudič!« je odgovoril grof Jakob Anton. »Štefan Golja mu je ime.«

Bil je grof Ivan Ignacij takrat dvajsetleten in v njegovem čustvovanju ni bilo mesta imenu kmetskega župnika. Grof Ignacij je takrat oboževal eno samo ime, ime grofice Katarine Ane...

I.

Bilo je majevo jutro. Tako lepo, kakor pomlad na Tolminskem. To je pomlad ozkih in globokih dolin s šumečimi vodami in vonjivim hladom, ki sika izpod bregov in napetih lazov na dolgočasno, lahkomišno cesto. Mahedrava cesta, kakor Tolminec, ki se je opil. Iz ovinka gre v ovinek. Nikoli ne ve popotnik natančno, koliko ima ovinkov za seboj in koliko pred seboj. Samo to ve, da bo za enim prav gotovo ali vas ali selo ali vsaj polje. Tam se bo dolina razširila v trikotno ustje nove stranske doline. Tam sloni v prisojnem bregu devet, včasih dvanajst koč s preprosto ograjenimi vrtni med bujnimi lazovi. Tam prekipeva v najbolj suhem poletju dvoje lesenih korit, eno v gorenjem, drugo v dolnjem koncu vasi. Potok, ki se je izvil iz stranske globeli, deli vas, obokan most jo veže. Iz ovinka se je upognila cesta v vas, šla čez most in zavila ob bregu v drugo stran ter v nov ovinek. Hiše so nad cesto. Pod cesto je njiva, je travnik, je sadnjak, je laz, je gol in ilovnat strmec. Ledina se je utrjala v marčevi noči in se sesedla nizko doli na produ dolinske reke. Prisojen, zatišen je kraj, bujna je rast in zgodnja. Vse diši. Diši laz in prod diši. Diši cesta, ki je bukovje in robidovje natreslo nanjo bogate rose. Diši skalna stena nad cesto s svojim bohotnim mahom in volovjim jezikom. Celo rosa diši. Vas diši. Vonj vasi je vonj platna. Belijo ga v laz. Svojih trideset vatlov ga je razmotala nevesta po sočni travi in tolstem trpotcu. S periščem je zajela vode iz vedra in jo vrgla po platnu in gre ob njem, kakor ob beli poti. In je ves laz poln sladkega hladu in vonjivega hlapa in je slika vasi, kakor prečudno živa akvarelna slika: same mokre barve, sama svežost. Iz skale nad cesto sika na cesto, da je mokrotna in ni blatna in je ozračje toplo in ni soparno in je žensko lice mehko in ni raskavo in so oči nevestine vlažne in vedre in zdrave, kakor izmite v sanjah prve in tajne ljubezni...

To je bilo okoli poldne na Kneži v dan svete Zofije mučenice v Gospodovem letu sedemnajststoosemintridesetem. Župnikova sestra Neža je stopila od ognjišča k oknu in je pogledala po cesti

iz Melec. Župnik, ključarja in župan so sklepali v cerkvi svetega Jurija letne cerkvene račune, tolminskega uradnika pa ni bilo, da bi bil zraven. In vendar je bil naročil celo pečeno gos in da naj bo mehko pečena in obilno polita z mastjo. Kuharica je vzdihnila, se odtrgala od okna in šla pogrinjat orehovo mizo v sosednji sobi. Potem je vzela svetlih cinastih krožnikov in nožev in vilic z roženimi držaji in svetlih medenih žlic. Pet majolik je dvignila raz omaro, ko je segla po šesto, je prišla nerodno in je padla posoda na tlak. Takrat je Neža izgubila vso svojo razsodnost, omahovaje je šla proti oknu in zaklicala skozi okno:

»Lucija! Za sveto božje ime!«

Kar je govorilo v njeni besedi, je bil blazen strah neskončno mučene duše, ki je vklenjena v božjastno telo. Par ur, dan, dva dni pred napadom je prihajalo, tiščalo v prsih, težilo v možgane in stopalo v oči, vznemirjalo do bolečine in drevenilo do ljutosti, prežalo in čakalo, tesnilo in tlačilo kakor vedomec. Neža je bila od mladih let božjastna. Ta hip je stala ob oknu, solnat steber, odsev zelene livade v starem, izmučenem obličju, drobna za dvanajstletno dekle, nizka, suha z mrtvim pogledom, uprtim v eno točko, kakor v čudno svetlo, rešilno sliko. Ta svetla slika zunaj v laz je bila vitka, visoka deklica, oblita od opojno sveže luči in svetlih odsevov trate in platna, ki ga je belila. V kmetsko, domače preje blago napravljeno, jo je krila vendarle obleka rahleje, nego navadne seljanke. Sličila je preoblečeni meščanki, okusno udobna v trdem blagu neokusnega krila, ki ji je lilo nesorazmerno nabrano od pasu prenizko nad boki. Na Nežin klic je deklica pol dvignila, pol obrnila obraz. Njeno lice je bilo čudno znano neznano, tajinstveno lepo, zagonetno negotovo. Kakor v kopreno zakrita, je živela v slednjem čutu tega lepega obraza čudovita duša, zakrita v mirno hladnost motnoblede barve, ki je kakor tuja plemenska posebnost naravnost opajala. To dušo so vlažne, temne oči bolj zakrivala nego odkrivala in drobne, polzaprte ustnice bolj tajile nego pričale. Bilo je prav posebno žensko obličje, deloma že prezrelo v čelo, oči in lica, in še nerazvito v ustnicah in negotovi oblosti obradka. Živo je vzbujala občutek bridke lepote motnega bisera, ki se je vanj vtelesil vonj ženske polti. Pravijo, da so taki biseri najdražji. Pravijo, da ne pozabi njihove lepote, kdor jo je enkrat užil.

»Kaj je, teta?« je zaklicala polglasno. Neža ni odgovorila in Lucija je znova sklonila glavo nad platno, ki je odsevalo na njenem licu pod temnimi lasmi in sladkim mrakom njenih trepalnic. Smeh-

ljala se je. A nenavadno. Tako, kakor da se smehlja naznotraj.

Od cerkve svetega Jurija nad vasjo ob cesti je jeknilo nekaj moških glasov. Sunkoma je dvignila Lucija glavo in je videla, da gredo sem doli po cesti možje, ki so sklepali račune. Počasi, v pomenku so šli, župnik Štefan, ključarja Seljak in Bogataj in župan Mohor Rutar. Sredi stopinje so obstali. Glas konjskih kopit je udaril izza ovinka.

»Tolminski!« je vzkliknil Bogataj in so se umaknili.

Mimo je jahal mlad, svežezdrav, gosposki človek na vrlem konju. Ko je jahal mimo, je z vljudnim nasmehom zavihel čepico v pozdrav.

»Ni pravi!« je zanosljal ključar Seljak, ko je odjahal mimo.

Pritajen vzklik se je izvil Luciji ob platnu. Sanjavi mrak na njenem licu pod očmi se je zgostil v sladko grozo neveste, ki jo je presenetil ženin sredi ljubezenskih sanj. Kakor vihar je podil mladi človek mimo. Komaj z očmi je trenil v pozdrav. Ona je vendar videla in je trepetala in se ni umirila, ko je bil že onstran vasi v ovinku. Od cerkve svetega Jurija doli je pogledal takrat cerkvenik Peter in se mu je zableščalo od luči in se mu je duša razvnela od zdrave misli in čiste želje:

»Kadar boš moja žena, Lucija!«

Nato je stopil v hladno cerkveno vežo, da bi zvonil poldan.

»Molimo!«

Župnik je obstal sredi ceste. Bil je kmetsko krepek, visok in koščen. Svojih petdeset let star, je bil prikazen sredi med kmetom in gospodom. Do vratu je bil zapet v rjavo, doma tkano obleko in je nosil kmetijske škornje. Preko prekratkih rokavov pri suknji mu je gledala bela srajca, tesno zapeta v zapestju. Za tisto dobo značilen ovratnik se mu je vihal navzgor in mu z robom rezal pod vrat. Gladko obriti obraz je bil kmetski, širok. Top je bil nos, košate obrvi, zdravo nenačubano lice. Da je izobražen, je pričalo samo visoko čelo, ki se je ob sencem topilo v plešo, čudno belo nad zagorelim obrazom. Živahnost duha in volje so govorile jasne, poštene oči. Pa to vse je bilo domače in navadno v tolminskem obrazu. Nenavadno in tuje je bilo, da mu je ležalo čudno trpko kakor žalostna misel ob ustnicah in se rezalo v drobne gube, kakor v joku in okrutnosti. Župnik Štefan Golja je nosil na obličju zapisano bolezen svoje duše, neskončno vročo in srdito kri, ki se je mogla razvneti do nepojmljive in ponižujoče strasti. Tolika je bila njegova nagla jeza in tako okrutna, da je petleten skočil z gorečim polenom za sestro

Nežo in bi jo bil žgal, ko se je v božjasti zgrudila pred njim, kakor je utopil ščeneta z drobnimi, ali silovitimi rokami, ko ga je bilo ugriznilo... Zdaj, ko je molil, se je bila ublažila bridkost njegovih ustnic v bolno sanjavost, podobno mistični resnosti človeka, ki dela trdo in vztrajno pokoro.

»Zdaj in ob naši smrtni uri! Amen!«

Ta hip je porabila Lucija, vrgla vso vodo iz vedra po platnu in odšla gibka in nagla. Cerkmnik Peter je videl kretnje njenega telesa in je ponovil:

»Kadar boš moja žena, Lucija!«

Možje na cesti so se nerodno pokrižali in prestopili in ko so šli, so se zibali in zaganjali. Župnik Štefan tudi, kmet med kmeti. Kmet brez zemlje, ali vendar z lastnim gospodarstvom in celo gostilničar. Tako je bila takrat navada na Tolminskem, da je vsak župnik točil vino popotnim in faranom. Župniške gostilne so bile pivnice tlačanov. Tu so smeli grajati nasilstvo tolminskih gospodov, tu so bili varni pred biriči in galjoti, ki niso marali župnikov, kakor niso župniki marali ne grofa, ne grofovih vin. Biriči in galjoti so se ustavljali pri grofovih krčmarjih. Tja so se zatekali tudi lovski tatje, tihotapci, ki so podkupili kakega grofovega najemnika, krčmarja, nevarna cestna svojat in prosluli tolminski klateži — duhovniki brez far, brez vikariatov, večkrat celo brez višjih redov in obljub, pobegli kleriki, disciplinirani mašniki, ki so barantali za maše, prodajali odpustke, skrivnostno zagovarjali in živeli cigansko življenje v večnem strahu pred čedajskim kapitljem in tolminskim naddijakonom. Morda je bil Štefan tem klatežem v svarilo napisal na desko nad vrati v svojo gostilno: Non aperiā Tibi nisi sobrio, kajti tlačani niso umeli latinščine. To desko je bil prenesel Štefan pred nekaj tedni raz župnišče nad vrata nove, enonadstropne hiše, malo više nad župniščem pod cesto. Cerkmnik Peter je stanoval v hiši in točil župniku. Hiša je bila nova, prijetno bivališče mlademu paru, z dvema sobama v pritličju in dvema nad njima. Toda Peter, sin župana Mohorja Rutarja, je bil še samec in zdelo se mu je v hiši pusto in žalostno. In je bila vendar hiša prijetna in se je župniku Štefanu srce razveselilo, ko je stal zdaj s svojima ključarjema in z županom pred njo in se je domislil, koliko jeze in truda je užil, preden jo je dozidal. Zgodovino tega, kar je bil doživel, je popisal župnik v analih svoje fare:

»Stephanus Simonis, po božji previdnosti in dobroti služabnik Gospodov in pravi župnik Sti Georgii na Kneži, je pisal, kar je pisal. Ko sem prišel na Knežo, sem našel, da je moja ljuba fara,

kakor čreda brez staje. Videl sem, da je cerkev Sti Georgii podobna podrtiji in da je cerkvenčeva hiša kakor hlev in je župnikov dom ciganska koliba. Moj ljubi sobrat in prednik divinus Joannes Murovec je z lastno roko popravljaj streho Sti Georgii. Ko pa se je postaral in ni mogel več, je jokal in je prenesel S. missam et S. Sacramenta v cerkev Stae Annunciationis v Podmelcu. Jaz pa sem bil mlad in sem sklenil, da bom vrnil farno čast cerkvi Sti Georgii in da bom ostal zvest obljubi, kakor sem prisegel materi. Na njenem grobu sem sezidal novo cerkev in jo posvetil in sem maševal v njej in nič več v Podmelcu. Tako sem storil, vse v božjo čast in počestčenje farnega patrona Sti Georgii. Vstali so Melčani in Klavžarji in so godrnjali: Predaleč nam bo v cerkev na Knežo. Sem rekel in je rekla dvanajstija občinskih mož: Mari je bilo dozda bliže Koritničanom v Melce? Pa je prišel zapeljivec in je sejal upor med farane in jih ščuval, da sem razsipe in mož nasilen in naj me tožijo pri grofu in gospodu Tolminskem. Seductor ille, nomine Tagliat, tabernator Minorum Coronini, homo levis, adulterius, inimicus mihi. Po svoji vesti in dolžnosti sem ga bil posvaril in forum ecclesiasticum mu je sodil za greh. On pa je ostal trdovraten, ni plačal kazni in je bil predrzen. Zato sem mu prepovedal cerkev, in ko je vstopil, sem ga iztirjal z lastno roko. Zato mi želi škodovati in je šel h grofu in je rekel: Ecce! Aedificavit novam ecclesiam parochialem. Quo jure fecit? Sem odgovoril grofu: Renovavi ecclesiam parochialem ex antiquo. Moj gospod in gospodar naddijakon De Brandis mi je potrdil pravdo. Grof pa se je razsrdil v srcu svojem. Meni pa se je mati prikazala v sanjah in me je blagoslovila. Grof pa je nagajal in me preganjal, ko sem popravljaj svojo župniško hišo in sem s pomočjo svojih faranov začel zidati hišo knežanskemu cerkveniku. Rekel je: Non permittam! Ne boš zidal! Rekel sem: Ali je mari posvetna oblast, kateri naj se pokorim? In sem zidal. Grof pa se je razsrdil in je prepovedal mojim faranom, pomagati mi pri zidanju. In sem našel beneških zidarjev in so zidali. Enega so ubili grofovi biriči. Dva sta dozidala. Grof in Tagliat pa me sovražita in gledata, kako bi mi škodovala. Jaz pa zaupam v svoje pravo in pomoč Najvišjega, ki mi je delil moč, da sem dozidal, kar sem zidal.

Tako je pisal župnik Štefan in s podobnim ponosom je obstal zdaj sredi mož pred hišo in rekel: »Stoji! Bogu hvala in svetemu Juriju! Ni še grof vseh na Kneži gospodar!«

Ključar Bogataj je vzdihnil:

»Težka je njegova roka!«

»Težka!« je zanosljal ključar Seljak.

»Me ni zdrobila, me tudi ne bo! Bojim se je ne!« je odvrnil župnik in se udobrovoljil: »Saj nisem naša Neža, ki se grofovskih boji, in bomo danes čakali na kosilo, ker še ni Tolminskega.«

»Sem upal, da je že pravi,« je tožil Bogataj, »ko je prej jahal komisarjev mimo.«

Bogataj se je tudi bal grofovskih in je vznevoljil župnika:

»Tolminskih ne bo. Nagajajo. Bomo že zvedeli, zakaj. Pa smo račune sklenili sami, bomo tudi jedli sami!«

Dotekel jih je cerkvenik Peter in se jim pridružil. Ko ga je opazil oče, se je vznevoljil:

»Ali si prav sporočil iz Tolmina?«

»Sem,« je odvrnil Peter. »Tisti s kozjo brado je rekel, da pride, in še za gos je naročil, da ne bo trda.«

Župnik se je nasmehnil:

»Mohor, zanesi se na Petra, če vidiš, da se jaz.«

Župan je nevoljno pljunil, župnik pa je rekel Petru:

»Danes boš jedel z nami. Ti si storil svojo dolžnost, Tolminski je niso.« —

Stopili so v župnišče. Glasno je jeknil župnikov škorenj v tlakovani veži. Troje faranov se je vzravvalo s klopi ob vratih, dvoje moških in ženska.

»Kaj pa je?« je vprašal župnik.

»Pravdamo se,« je odgovorila žena.

»Tako? Pravdate se? Pa čemu?«

»Gregor me je udaril po ustih. Tone je videl.«

»Zato, ker mi je otroka strahovala in ga vrgla po tleh,« je pojasnil Gregor. »Tone je videl.«

»Dva pravdarja, pa ena priča. Dobro!« je menil župnik in vprašal: »Zakaj pa si sunila otroka?«

»Kozo pase, žlota, pa mi jo v vrt pušča.«

»Pa si tako vajena, da otroke suješ?«

»Do krvi se je, revše! Tone je priča.«

»Tiho!« je zavpil župnik. »Nato vpraša žensko: »Tajš ne, da si sunila?«

»Kaj bom tajila!«

»Zato pa«, je menil župnik, »šestdeset oče našev na golih kolenih, ker nimaš potrpljenja z otroki in si nagla. Ali zdaj veš?«

»Vem,« je odvrnila ženska vdano. Župnik se je okrenil in nemo udaril kmeta Gregorja za uho in pristavil:

»To pa tebi, ker tepeš žensko, ki ni tvoja. Pa da tudi svoje ne boš! Tako! Tone je pričal. Bokal

vina dobi. Plačata ga vidva, pijte ga pa vsi trije in ne pravdajte se več.»

Župan Rutar se je zasmejal. Nato so se smejali vsi. Sredi med smehom je odprla Neža vrata v sobo in rekla plaho, ubito:

»Gospod župnik, kosilo je na mizi.«

Tolik je bil, da se ga je sestra bala in ga klicala, kakor človeka, ki je tuj.

»Obrekoval sem te, Neža,« je rekel župnik. »Možje, na delo!«

Vstopili so v sobo k pogrneni mizi. Stregla jim je Lucija. Šest majolik dišečega vipavca je bila nalila. Najbolj rožasto je postavila pred strica. Župnik se je nasmehnil:

»Mene pa še vedno najrajša, mala Tolminka?«

»Še vedno, stric!«

Zeleno je odsevalo od lip pred odprtim oknom na beli mizni prt in na njeno motnobelo obličje. Vsa soba je bila polna njene opojne lepote, lipo-vega vonja in vinskega cvetu.

»Hudirja, mhm!« je nosljal Seljak. Kdo vé, kaj je mislil. Bogataj je v zadregi drsal z nogo. Župan je motril s svojimi hladnimi, sivimi očmi Lucijo. Skromen in rahlo upognjen je stal Peter ob vratih. Župnik Štefan se je glasno prekrizal. Lucija je odstopila h kuhinjskim vratom. Malomarno je ošinila z očmi Petrovo kmetsko rdeče lice in njegove okorno členkovite prste. Ko pa je začutila hladni pogled sivih županovih oči, je povescila trepalnice, da so ji padle kakor mrak na belo lice...

»Grofovsko kosilo!« je zanosljal Seljak. Rad je jedel imenitno.

»Pa še prekmetsko zanje,« je odvrnil župnik.

Vsi so pogledali po praznem sedežu, ki je bil odmenjen grofovemu uradniku.

»Lahko izbirajo,« je menil župan Rutar. »Imajo desetino in lov in ribe in stodvajset tolminskih vasi.«

»Pa so še lačni,« je nosljal Seljak. Bogataj pa je vzdihnil:

»Oni preveč, mi premalo. Pa bo še slabše na svetu. Moj oče je vedno trdil, da pridejo za tatovi volcje.«

»So že tu!« je vzkliknil župnik. »Mari nimajo volka v grbu?«

»Coroniniji?« se je ustrašil Bogataj. Župnik ni odgovoril.

»Najslabši so biriči,« je modroval Seljak. »Kradejo grofu in nam.«

»Najslabši je Tagliat, ki jih napaja!« je pristavil župan.

»O Tagliatu molčimo!« je vzkipek župnik. »Ne imenujte ga po nemarnem v moji hiši,« Bil je resen in strog. Čez hip je rekel:

»Tako želim, da bi se nihče v fari ne menil zanj!«

Ključarja sta molčala. Župan je vendarle mrmral:

»Saj se ne menimo in se ne bomo!«

»Zase veš, Mohor,« je odvrnil resno župnik. Solnce je šinilo v sobo. Pečena gos se je dimila na mizi. Seljak je zadovoljno pohrkoval. Bogataju je stopil zdrav znoj na čelo. Lucija je polnila majolike vdrugo.

»Pijani bomo!« se ji je nasmehnil posili in nerodno Peter.

»Zakaj?« je odvrnila kakor zamišljena. In je točila njegovemu očetu in se je videlo, da se ji trese roka. Trdo je rekel mož:

»Premehkih rok si za kmetsko posodo.«

Peter je čutil porogljivost in se nasmehnil bridko. Ozrla se je nanj. Pa ni razumela njegove boleti: Glej, ne vem, kaj si mu naredila, da te ne more. Zato te bom jaz rajši imel. Ona je malomarno ošinila njegovo vsakdanje in pošteno lice in obraz ji je rahlo prebledel pod temnimi lasmi in pod mrakom njenih težkih trepalnic...

»Siti?«

»Saj smo božji!«

»Še eno majoliko vsak. Zato, ker ni Tolminskih.«

Župnik je sam nalival. Nato je dvignil svojo posodo in jim nazdravil:

»Bog je dober in vesel in nam je dal vino v radost in moč. Hudič pa je črn in žalosten in je skvaril vino v žalost, jezo in greh. Mi ga pijmo po božje, v veselje; v jezo in žalost pa naj ga pijejo biriči. Bog Vas živi, možje!«

»Bog daj, gospod fajmošter!«

Župnik ni sedel. Sladko in mehko mu je bilo v obrazu in je stopil z rahlim nasmehom k malemu slepemu oknu, odprl železna vratca in vzel iz okna zveženj listin. Razgrnil je liste po mizi in rekel:

»Grofovskih ni. Zato vam bom pokazal nekaj, česar še niste videli. Ali kaj mislite, kaj?«

»Tolminske pravice!« je zamrmral župan Rutar.

»Salomon!« je vzkliknil župnik in potegnil z desnico čez orumenelo kožo z zabrisanim pismom. Nato je bral:

»...pollicemus, quod de caetero conservabuntur Tulminenses apud sua antiqua privilegia. Immunitates et bonas consuetudines concedendo illis, concedimus item, ut in antea non teneantur persolvere nisi tres partes censuum. Quartum vero pro se ipsi reservent. Iterum pollicemus illis

Caesareo nomine, ut in antea nullo gravamine salis opprimantur...¹

Dvignil je glavo.

»Cesarski pečat!« je stegnil župan roko.

»Pa to?« je vprašal Seljak in pokazal veliko rjavo pego.

»To je kri mojega očeta!« je odgovoril župnik.

»Križani Bog!« je vzkliknil Bogataj.

Sredi poldne je šinilo mračno v sobi. Pred duhom mož je vstala skrivnostna osebnost Štefanovega očeta, velikega upornika, ki so ga zaradi teh listov preganjali biriči in je bežal in se vrnil in pobunil vso deželo in so dolga leta po njegovi bridki smrti premnogi molili za njegovo dušo in ga manj razsodni kleli, da jih je spravil v nesrečo, in se ga je njegov sin spominjal vsak dan pri maši, kakor mu je bil obljubil. On je bil podedoval njegove listine. Premoženje so si vzeli Coroniniji.

»Requiescat in pace!« je rekel župnik zamišljeno in zgrnil liste. Zdelo se je, da jih bo poljubil. Pa jih ni. Malomarno je menil:

»Nič niso vredni, hranim jih samo za spomin.«

Župan je stegnil roko in pokazal na lahek dijaški rapir v kotu in vprašal:

»Ali hranite tudi meč za spomin?«

»Tudi meč!« — je odgovoril skoro hripavo župnik.

Nekaka nema groza je dahnila po sobi. Sredi molka je bilo čuti, kako je vzdihnila Neža v kuhinji.

Takrat je nekdo potrkal na vrata, negotovo, boječe...

II.

»Ingredere!« je zaklical župnik.

Nihče ni vstopil. Stal je pred vrati Anže Rink, grofovski birič in bivši krojač, ki je hodil oznanjat tlako in je nosil povelja. Zdaj so ga bili prvokrat poslali h knežanskemu župniku. Ni šel rad. Pred nedavnim je bil nalaгал Štefana, da krojači in šiva, in je tako zatajil svoj glavni opravek. Zato se je bal in je bil stopil k Tagliatu v Melcih, preden je šel na Knežo. Tagliat mu ni računil vina, poslal je pa po njem račun gospodu Štefanu. Ta račun je skrbel Anžeta in je mrmral pred vrati:

»Ves hudičev je Tagliat in pa ta služba biriška.«

¹ ... obljubujemo, da bomo sicer pustili Tolmincem njihove predprave. Puščamo jim svoboščine in lepe navade in jim dovoljujemo, plačevati v bodoče samo tri četrte desetine, četrto pa smejo porabiti zase. In še jim obljublamo v cesarskem imenu, da bodo v bodoče prosti vsakega davka na sol...

»Ingredere!« je zaklical župnik vdrugo. Težek korak je udaril. Pred Anžetom so se odprla vrata. Župnik sam je bil odprl.

»Hvaljeno božje ime!« je pozdravil Anže.

»Satanas,« se je vdobrovoljil župnik. »Ali so mi tebe poslali iz Tolmina?«

»So me!« je hlinil Anže veliko mirnost in vstopil, ne da bi zaprl vrata.

»Zato zapri za seboj,« je velel župnik, »če si brez psa.« Prijel je Anžeta za rame in ga potisnil k mizi: »Sedi! Ta prostor je zate, birič si, lagati znaš in kosilo si zamudil, vina pa še nismo popili vsega.«

Anže je varno vzdignil polno majoliko in pil. Ko jo je položil zopet na mizo, je vzdihnil:

»Težka je grofovska služba, gospod fajmošter. Stokrat težka staremu uporniku. Pa kaj se hoče? Srce je srce, dolžnost je dolžnost in otroci so otroci. Česa ne naredi človek za otroke? Hudo je le to, da me gledajo ljudje postrani, kakor Judeža. V božjem imenu, gospod fajmošter, tako pravim jaz: Naj bo za pokoro in za otroke!«

Župnik je zaklical v kuhinjo: »Kos pogače mu ureži, Neža, pa še kaj pridaj za otroke!« Anžeta je vprašal: »Če imaš žep, da boš spravil?«

»Mari nisem birič?« je bil Anže že bolj domač. Spravil je dar in izpraznil majoliko. Župnik je rekel:

»Tako! Zdaj povej, čemu so te poslali.«

Anže je vzdihnil in rekel: »Služba je služba, gospod fajmošter! Vi služite Bogu, jaz služim grofu. Bolje je služiti Bogu in nebesom. Pa vsi ne moremo biti božji hlapci. Sem rekel: Anže, da le moliti ne pozabiš. Tako je! Drugo mi pa nič mar ni. Tako je, Anže, pravim. Ti lepo opravi svojo službo, kakor ukažejo. Drugo ti pa vse nič mar ni. Pa so ukazali, kaj hočem, so ukazali, naj grem na Knežo.«

Nehote je segel po majoliki, ki je bila prazna.

»Govoriti so ga odvadili v Tolminu,« je rekel župnik in se vznemiril.

»Zato so me piti naučili,« je odvrnil Anže in mu je župnik molče nalil. Anže je povedal, da je prišel zaradi cerkvenih računov. Grofov namestnik je bil zjutraj v Podmelcu. Ker ni bilo ne ključarjev, ne župnika, se je vrnil v Tolmin in prepovedal sklepati račune brez njega.

»Zdaj vemo, zakaj ga ni bilo,« je vzkliknil župnik. »Pa jim povej v Tolminu, da sklepamo račune v farni cerkvi in ne pri Tagliatu. Cerkev je na Kneži. Povej tudi, da smo za letos že gotovi.«

»Gotovi!« je prikimal Anže. »Povem, kakor ste rekli, če je prav tako.«

»Ali so še kaj naročili?«

»So! Bog meni pomaga. O neki hiši, ki je cerkvena, in da je ne smete zidati, ker ne bo stala v vasi.«

»Kako ne bo? Saj že stoji.«

»Stoji!« je prikimal Anže.

»To povej, da bom s pričami dokazal, ali je tisti prostor v vasi ali ne. Može, kaj, ali menite, da bom?«

»Bomo!« je potrdil župan.

»Načeloma bi rad,« je nadaljeval župnik. »Zdaj veste, može, kako. Jutri se bo spomnil kaj drugega in bo rekel farizej: Sobota je danes, ne vleci osla iz jarka.«

Najživahneje je prikimal Anže in se zasmel. Župnik pa je vprašal strogo:

»Ali si gotov?«

»Še pošto nosim,« je odgovoril Anže manj živahno. »Potem sem opravil.«

Izlekel je zamazan list papirja in ga ponudil župniku. Župniku se je lice potegnilo:

»Kaj pa je to?«

»Račun!« je menil Anže nedolžno.

»Kaj sem pa Tagliatu dolžan?« je zategnil župnik.

»Kaj vem!« je rekel Anže. »Je dedec ves sleparski. Pravi, da je redil mitničarja Zucca in da ste mu ga Vi prinesli v hišo, pijanca, nemarnega in vsega pobitega, kaj vem odkod.«

»Sem ga,« je vzkipek župnik, »da ni, mrcina, zmrazil pod Ljubinjem. Ali naj bi ga bil do Kneže vlačil na hrbtu?«

»To se ve, to se ve!« se je silil smejati Anže. Župniku pa je drgetalo ob ustnicah:

»Pa je Tagliat tebe poslal z računom? Ali je birič moj, ki ga je redil? Naj mu ga plača grof. Galjot, zdaj veš!«

»Grof je rekel, da se ni v njegovi službi opil,« je odvrnil Anže. Spekla ga je psovka: galjot.

»Ali se je v moji?« je planil župnik pokoncu. Anže je segel po majoliki in je čustvoval: Pij hitro, Anže. Nalival ti sicer ne bo več, pa je le bolje, da greš koj. Vstal je in rekel mirno:

»Gospod fajmošter, zdi se mi, da sem gotov.«

»Galjot!« je zavrelo v gospodu Štefanu. »Opravil si? Pogače sem ti dal odrezati, ker si se mi smilil. Pa vidim, da si me spet nalagal. Ali si Tagliatov birič, da te pošilja mene zasmehovat? Koliko pa si dobil zato?«

Anže se je umikal proti vratom in je jecljal:

»Kaj bom dobil, saj nisem tak!«

»Potep, ven,« je kriknil župnik. »Od Tagliatove mize seda k moji! Ven!«

»Kakšna jeza, gospod fajmošter...«

Nesrečni birič je odletel v vežo.

»Hinavec! Ven!«

»Hinavec ste rekli, gospod fajmošter? Bog je priča —«

Anže je odletel na cesto, župnik je zaloputnil vrata za njim. Tresoč se po vsem telesu se je vrnil v sobo. In je videl Lucijo v kuhinjskih vratih, blede, mirno, s karajoče žalostnimi očmi, in se je zavedel in rekel hrpavo:

»Ali nisem rekel, može, da je hudič skvaril vino? Vi ste pili veselje, jaz sem jezo.«

Nem je šel iz sobe v spalnico in si pred razpelom razgalil hrbet in je segel po bič in se udaril dvakrat, petkrat, devetkrat in je klical:

»Pro peccato irae meae et juventutis! Miserere mei, Domine, miserere!...«

Tisti hip je zaječala v kuhinji Neža in padla na obraz. Priskočila je Lucija in jo dvignila in je zakričala, ko je videla strahotno spačeni Nežin obraz in peno, ki je tiščala iz ust božjastnici. Ko je priskočil Peter in sta nesla Nežo v posteljo, je prosila:

»Tiho, tiho, da ne bo slišal stric!«

Može so šli, samo Peter je ostal. Bili so časi, ko je bil kakor domač v župnišču in je spal pod eno streho z Lucijo, župnikovo varovanko. Ko je bila Lucija odrastla, je moral stran. Takrat mu je bilo osemnajst let in Luciji je bilo štirinajst let. Ko mu je bilo deset let, ga je vzel župnik k sebi, ga naučil streči pri maši in ga odmenil za duhovski stan. Bil mu je sorodnik in je želel, da bi ostalo mašništvo v zlahti. Fant se je težko učil. Zato je postal župnikov cerkvenec, hlapec in krčmar. Toda župnik ga je imel rad in je bil fant zvest, miren in tih.

Stal je na vratih in gledal Lucijo, ki se je zgrudila ob Nežini postelji in zaihtela. In je rekel:

»Lucija, ne joči!«

Deklica ni trenila, kakor da ga ni slišala. Približal se je in ji rahlo položil roko na rame:

»Lucija, ne joči!«

Planila je kvišku, strastno ji je gorelo v očeh. Hladno, sovražno je velela:

»Pojdi!«

Zazibal se je kakor izpodsekan in je šel. Ko je zapiral vežna vrata, je hitela za njim in je zaklicala:

»Peter!«

Ni se ozrl. Morda je ni slišal in je slišal samo bolest svoje duše, ki mu je govorila in klicala vsak dan glasneje, da v župnišču ni več doma, ni več ljub in da je minila za veke tista sreča, ko je

smel prenočevati v župnišču pod eno streho z Lucijo...

Bogatajeva Tončka je točila vode pri koritu, ko je šel mimo, in je pozdravila:

»To si se ga napil, da me še poznaš ne!«

»Bogatajeva si!« je rekel hladno. Deklica je prebledela in zardela. Preden je prinesla vodo čez cesto, so bile njene otroško vesele oči vse polne solzâ...

(Dalje.)

Žena padlega vojaka.

Rodila sem, nesrečna. In nikjer očeta.
Strašno je. Rada bi bilà zaničevana.
Vsi tihi so. Pogledi v me, kot da sem sveta.
Iz hiše rodne rada bi bila izgnana.

Ne radi tebe, mali.
Ne radi vas, kateri ste v daljavi pali,
med katerimi je tudi srce moje bilo.
Vi moji ste. Srce bolesi bi za vas nosilo.

O, radi tebe, svet! Prokletstvo nate in gorjé!
Razdrta je prisega sveta.
Me rodimo kot nezákonske žené.
Otroci naši nimajo očeta.

Ah, bolje umreti! Ko zvečer žené
z možmi, z otroki se hladijo, poka mi srce.
In če vprašajo otroci po očetu kdaj,
kaj odgovorim jim mati naj?

France Bevk.

V vrtu.

Med rožami sta šli postavi dve.
Obdani od valov sladkih vonjav,
z očmi sta pili rdečih rož pozdrav
in si ljubeče stiskali roke.

Čez hip sta si pogledali v oči,
obstali, kot da več se ne poznata.
(Le v dnu oči metulja dva igrala.)
In tiho sta ... ljubezen govori.

Bojiva se ljubavi lastnih rok,
dotika ustnic, nedrij ... Sin je pal. —
In rožni vonj je mamil val na val.
Iz dalje se je zlegal krik otrok.

France Bevk.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Ivan Pregelj.

III.

Anže Rink je šel od Kneže proti Melcem in je govoril sam s seboj. Očital je, kakor bi karal drugega:

»To je moral biti tvoj oče prava ovca in šleva, da si se še ti, Anže, vrgel tako neumno v tele. Pa to ne gre tako, Anže! Ali si kaj mislil, kdo si? Ali meniš, da si še vedno mostarski krojač? Ali nisi grofovski? Nisi! Krojač si bil in boš. Za groš si boš dal pljuniti v obraz. Še hvala lepa! boš rekel. Tak si, Anže! Takšna je tvoja čast, Anže. Krojač si. Otročje cunje bi šel krpāt in ne služīt grofa. Ali ti znaš braniti njegovo čast? Gospod Štefan ima posvečeno roko, pa si tudi ti posvečen, Anže, ker si poslanec in cesarski. Ali nisi cesarski? Ali ni tvoj grof cesarjev namestnik na Tolminskem? Redi te, ti se pa ne znaš potegniti za njegovo čast. Anže, Anže! Resnično ti povem, tak birič si, da bodo še otročaji za teboj letali in ti jezik kazali. Hudičeva ovca si, Anže!«

Anže je pljunil in očitno pokazal, kako malo se spoštuje, in je menil pikro:

»Pa kako boš mož v službi, kakor se tiče? Saj te je še doma vsak gospodar, baba in srajčnik. Anže, šleva si!«

Zopet je pljunil, nato je menil slovesno:

»Tudi to ni prav, da se sam ne spoštuješ. Morder si, Anže. Pameten si, Anže. Pravde bi lahko

pisal, Anže, še mašo bi za silo bral, Anže, in za mitničarja bi bil, kakor rojen. Pa si najslabši birič in se otepaš okoli kmetov po dežju in gnojnici. Pa zakaj? Anže, odgovori mi! Zato, ker se postaviti ne znaš, zato ker imaš tako srce, Anže, ko bolški sir, pa tak jezik, Anže, da sebi v skledo pljuješ. Šleva!«

»Ringhi, Ringhi!«

Nekdo je zaklical za njim. Anže se je ozrl. Zabuhel in zasopel je stopical po cesti knežanski mitničar Zucco, pijanec, da mu ni bilo para. Na Kneži ob župnikovem vrtu je imel grofovo mitnico v najemu. Pa je komaj po noči spal v njej. Večidel je presedel pri Tagliatu in popival. Tu je celo ljudi ustavljal zaradi mitnine in ni mnogokrat ločil med svojim in grofovim. Pozno v noč je kolovratil domov. Hripavo se je razlegla takrat njegova pesem, utihnila hipno, kakor zadušena od bridkega spomina ali nemirne vesti. Ljudje se ga niso bali. Bilo je nekaj naravne dobrodušnosti v njem in včasih, ko je bil trezen, je bil celo prijeten človek. Tihotapci in ljudje, ki so ga potrebovali, so mu zaupali. Ni jih odiral in je znal molčati. Iz njegovih treznih pogovorov je bilo jasno, da zaničuje Tagliata, ko pa je prišla njegova popoldanska ura, je moral zopet vedno v Melce. Morda je bil izobražen, morda je imel boljšo preteklost. Kdo je vedel? Morda je bil skrit zločinec, prav tako podel, kakor Tagliat.

»Gospod Zucco,« je vzkliknil Anže zopet veder, vljuden in družaben. »Šetate, šetate?«

»Pit grem,« je sopihal mitničar in se naslonil z roko na Anžetovo ramo. »Pojdiva vkup!«

Anže je mislil: »Takega pijanca je nesel knežanski? Za mašo daj, Anže, da te ni gospod Štefan po glavi.« Zucco se je zasmel. Kakor da je uganil Anžetovo misel, je rekel:

»Kadar sem pijan, sem težji.«

»Pijanec nad pijance,« je mislil Anže, »hina-vec pa ni. Poštena duša, Anže, tebi v sorodu.« Glasno je pripomnil: »Bog Vam blagoslovi, gospod Zucco.«

»Abemuš peculia!« je menil mitničar. Anže je oživel in se sklonil, da bi zadel še nekaj teže sopihajočega dobrovoljca. Kdor bi bil nosil toliko težo na svojih plečih, bi slovel po vsem Tolminskem. Eden jo je nosil, pa niti ponosen ni bil.

Birič in mitničar sta obstala pred Tagliatovo krčmo.

To je bila umazanomokra, enonadstropna hiša nad cesto. Zidali so jo Formentiniji. Zadnji je bival v njej Jeronim. Prodal jo je Coroninijem. Coroninijem je sijalo sonce v poldnevu in Formentinijem je zahajalo. Poslednji njihovega rodu je bil mlad komisarjev uradnik in ubog. Za Jeronimom so brali tolminski kaplani v cerkvi svetega Marka na Ljubinju zapuščinske maše. V njegovi hiši v Podmelcu pa je točil že dolgo let grofov krčmar Tagliat. Krčmar Tagliat je imel svojo preteklost. Morda celo strašnejšo, kakor so jo poznali ljudje, ki so poznali njegovo naravo, odkar ga je bila lastna žena obdolžila prešuštva in mu je dokazala in se odpravila od njega. Bila je bogata, bila je odločna. Do zadnje krpe, vse svoje je naložila na voz in je hotela sesti sama. Pa je nazaj omahnila in se začela viti v čudnih krčih in so jo morali nesti nazaj v hišo, kjer je osinela in umrla, preden so ji puščali. To so vedeli vsi na Kneži in tudi župnik Štefan, ki je takrat nastopil proti pohujšljivcu. Kdo pa je vedel, da je nekaj mesecev pozneje umrla prav tako skrivnostno bivša Tagliatova dekla v Tolminu in da je bil Tagliat tisti dan v Tolminu, in da je bila dekla prav tista, ki ga je izdala ženi. Domačini so se bali Tagliatove gostilne. Pri Tagliatu so se opijali biriči, tatje in cestni ljudje: ciganski kleriki in klateži, ki pa so od leta do leta bolj ginili in je skoro en sam še, Tolminski Anton Locatelli, ključboval železni roki novega naddijakona Andreja Foramitija in krožil po tolminskih hribih, barantal za maše in prodajal odpustke. In prav ta sloviti klatež, il prete allegro imenovan, je stal ta hip, ko sta prišla mitničar in Anže, na

lestvi pred gostilno in pribijal gostilniški obesek nad vrata. Od spodaj je gledal krčmar sam in se trepal po kratkih nogah in se smejal hrupno, da se mu je stresal koničasto debeli trebuh, in je vzklikal:

»Che furbo, che pittore!«

Klatež na lestvi je vpil:

»He! Ugaja! Ali sem pošten? Ali sem držal besedo, da ne bom ostal dolžan? Koliko še dolgujem, gospod krčmar?«

»Scherzo benfatto,« je klical krčmar. »Debitorio io!«

»Scherzo maledetto!« je zarenčal Zucco. Na obesku je bila slika črnega rogatega klerika. Obličje prečudne alegorije je bilo v vseh bistvenih potezah lice knežanskega župnika Štefana. Anže je zastokal:

»Sam hudič je to risal.«

Tagliat se je okrenil in zasmel:

»Benvenuti, signori! Nocoj bomo pili. Nocoj bom plačal sam. Bomo krstili tega tu gori, quel diavolo, quel prete cornuto.«

»Bomo krstili zlodjavega krčmarja,« je renčal Zucco vdružno in vstopil. Zasmehljivo in pomilujoče je gledal Tagliat za njim, se obrnil k Anžetu in vprašal sladko:

»Ej, ej, kako ste opravili na Kneži, gospod Ringhi?«

»Dobro da me ni ubil!« je odvrnil Anže. Tagliat si je mel roke in se smejal. Potisnil je Anžeta skozi vrata. Anžeta je streslo. Obesek nad vrati je zaškripal rezko in ostro v vetru, ki je potegnil od beneške strani. Tagliat se je nagnil Anžetu čez rame:

»Nocoj sem vesel! Nocoj bomo pili, gospod Ringhi!«

»Če drugega ne, to sem dobro zadel,« je mislil Anže, okrenil glavo in mrmral: »Hudirjevo je to čudno, kako temu Lahu iz ust smrdi. Fej! Vse hudičeve so babe, da ga morejo prenašati!« —

Lojeva sveča je gorela ob vrču, ki je krožil okoli mize. Klatež je kvantal in začel peti umazano italijansko popevko. Potem je vstal in izvlekel iz kuhinje starejšo Tagliatovo dekle in jo začel vrteti po sobi. Anže je bahal s svojim junaštvom na Kneži. Bil je omamljen od pijače. Mitničar Zucco je gorel v lica. Ko se je zarekel, da ima sam denar in noče, da bi Tagliat terjal od župnika plačilo, je začel krčmar siliti vanj. Zucco se mu je rogal. Anže je posredoval in jima napijal. Potem je vstal in se lovil po sobi. Mlajša Tagliatova dekla Tinica je slonela v kuhinjskih vratih in gledala z bridkim nasmehom za plešočim klatežem.

Zucco in Tagliat sta vse glasneje režala drug v drugega. Anže je obstal pred Tinico, se zibal in govoril:

»Se čudiš, dekle? Misliš, veseli so. So! Pa ne vsi. Anže Rink ni vesel. Kako bo vesel Anže? Otroke ima, skrbi ima. Anže misli na otroke, uboge in lačne doma.«

Hudo se je raznežil in je nadaljeval:

»Prida nisem, otroke pa imam rad. Tako srce imam, za otroke. Me gledaš, dekle? Boš sama skusila, ko jih boš imela. Dar božji so. Ljubila jih boš. Meni veruj.«

Bridko se je nasmehnila. V njenem nepravilnem, kakor razvlečenem obrazu je bila tiha žalost, ki jo je delala skoraj prikupno, skoraj lepo.

»Dober človek ste,« je rekla tiho.

»Dober?« je vzkliknil. »Dober? Tega ne govorim, dekle! Srca sem dobrega, to je res. Pa so skrbi in od same žalosti sem se naučil piti, da sem prav tak, kakor ta prismojeni far, ki pleše kakor Salomon okoli teleta. Popijam, kolnem in še svinja bi.«

Dekla je zardela. Klatež se je lovil okoli nje. Pahnila ga je v stran. Anže se je zagledal v njen obraz in se mu je čudežno zjasnilo pred duhom in je viknil:

»Dekle, ti si poštena! Kako si zašla v to hišo?«

Ostro je zaklical Tagliat:

»Tinica, vina!«

Anže je ostal sam in šel nazaj k mizi. Klatež in dekla sta priletela vanj in ga podrla na tla.

»Lepa družba!« je godrnjal in se pobiral. Padel je za mizo, pred očmi se mu je zmeglilo in je rekel:

»Pijan sem!«

Kakor v snu je videl in slišal.

»Plačam, če snameš hudiča,« je rekel Zucco.

»Snamem.«

»Tako ga snemi!«

»Koj, ko plačaš!«

»Lucifer!« je zarenčal Zucco in vrgel nekaj srebrnih novcev na mizo. V hipu je klatež pristopil. Bolestno hitro je spravil Tagliat denar. Tinica se je vrnila z vinom. Klatež je začel tiščati v krčmarja in mitničarja:

»Imam lase svete Magdalene egiptovske. Še svetnica bi znorela za takim, ki jih trikrat ovije okoli prstanca.«

»Le ovij si jih.«

»Tak lep rogat fajmošter. Dvajset lir, gospod krčmar, ni preveč.«

»Jutri!« je stresal Tagliat.

»Tako ga snemi!« se je razvnel Zucco.

»Pijmo, potem pojdemo snemat.«

Pili so. Še enkrat je poklical Tagliat Tinico. Na obesek so pozabili.

Klatež je sunil z vrčem Anžeta. Anže se je vzdramil, vzel vrč in pil. Polival je.

»Hudič!« je zaklel Zucco, kdove zakaj.

»Pij!« mu je ponudil Tagliat posodo. Silno je nagnil mitničar. Ko je odložil vrč, mu je glava padla na prsi. V Anžetu je zavrelo. Vrgel se je kvišku.

»Ringhi, buona notte!« je zaklical Tagliat. Anže je omahoval proti vratom. Tinica je stopila za njim in mu odprla.

»Dekle,« je mrmral, »tega nikar ne zabi. Otroci. Dar božji so. Dar božji smo, ti in jaz. Sami pošteni ljudje, Anže in ti in gospod Štefan in in in signor Zucco, dekle...«

Vino ga je vrglo v mesečno noč. Rahlo so se zaprla vrata za njim. Tagliat sam jih je zapiral trje...

Lojenka je dogorevala. Klatež je ležal na klopi in spal. Tagliat je jedel. Imel je navado večkrat večerjati. Teknilo mu je. Ko je snedel, je še krepko nagnil vrč in vstal.

»Dovolj šale!« je mrmral in potresel klateža, ki se ni ganil. Tagliat je položil roko mitničarju na rame. Tudi Zucco je spal, glavo na mizi.

»Pijanica,« je menil krčmar in sešel spretno v mitničarjev žep. Nekaj novcev je zažvenčalo na tla. V kuhinji je zašumelo. Tagliat se je ozrl. Tinica je stala v kuhinjskih vratih. On se je vzravnaval in se ji bližal in je rekel:

»Pijanec, izgubil bo denar, če mu ga ne spravim. Pojdi spat, Tinica. Ta dva bom spravil sam na cesto.«

Pobožal jo je po licu. Umaknila se mu je.

»Ne zapiraj vrat, ko ležeš,« je šepetal. Njo je streslo. V temi je utonila, rahlo so zaškripala neke vrata. Tagliat je stopil k pijancema. Zadel je klateža in ga nesel na cesto. Niti zasopel se ni. Močen človek je bil. Nato se je vrnil in stresel mitničarja Zucca. Zucco je dvignil težko glavo. Krčmar ga je povlekel kvišku in ga tiral k vratom.

»Hudiča snemi!« je brbljal pijanec.

»Tako ga snameva, signor Carlo.«

»Imenujem se Edmondo,« je mrmral mitničar. Tagliat ga je potisnil na cesto in dejal smeje:

»Ne bom pozabil, signor Edmondo. Lahko noč!«

Mitničar se je lovil pred hišo in sedel k ležečemu klatežu, se naslonil nanj in spal. Tagliat je zaklenil vrata in si pomel roke:

»Ladri! Pet bokalov najmočnejšega vina! Pa poceni ga nisem dal!«

Vzel je lojenko in šel spat. V svoji sobi je preštel denar. Naštel je dvesto lir. Sveča se mu je razlila in ugasnila. V somraku mesečne noči se je slačil. Tiho je sikal umazano pesem skozi zobe. Nekdo v hiši je kriknil: stara dekla je sanjala. Tagliat je šel proti vratom svoje sobe. Pod je škripal pod njim. Takrat so jeknila zunaj na cesti konjska kopita. Tagliat je planil k oknu. Zunaj je razjahal mlad človek plahega konja in se sklonil nad speča pijanca. Tagliat je videl v jasni mesečini prijeten in mlad obraz s črnimi brčicami in je zamrmral:

»Glej, glej, kako si zopet pozen, Kamilo Formentini! Voglariš! Lepo delaš svojemu pobožnemu stricu. Čakaj, ko pojdem tožit v Tolmin knežanskega župnika, bom stopil še h gospodu Vihteliču.«

Mladenič zunaj je sedal na konja in vzklil veselo:

»Slabo ste si postlali, gospod Zucco. Lahko noč!«

»Hudič,« je mrmral Tagliat za oknom. »Zucco in mladi petelin se poznata. Zdaj vem, odkod ima denar. Hudič me vzemi! Fant ima ljubico na Kneži!«

Krčmar je vzdihnil. Začutil je praznoto v sebi, podobno gladu. Znova je zasikal umazano pesem skozi zobe in šel iz sobe. Pod je škripal pod njim. Zunaj je potrkal in poklical pritajeno:

»Tinica, odpri!«

In čez hip je zaklical glasneje, nestrpno:

»Odpri!«

Zunaj nad vrati je škripal rezko in ostro obesek z rogatim fajmoštrom — — —

Anže Rink je prikolovratil v Tolmin in omahnil v nizko sobo med spavajočo družino. Žena je bila že vstala in najstarejši fant se je oblačil.

»Krava!« je rekla žena.

Anže je vzkipel:

»Kaj? Cesarskega moža psuješ? Boš kmalu videla, kdo sem!«

Vzdignil je roko in nameril ženi. Starejši sin je priskočil in rekel:

»Oče, le poskušajte jo udariti, mater. Dobite jo od mene, pa koj!«

»Pa koj!« je rekla žena in udarila fanta, da bo vedel, kaj se pravi spoštovati stariše. Anže je razširil roke in je zajokal:

»Mati naša! Ti mi odpusti! Vsega so me spredili biriči.«

Sesedel se je na klop. Žena mu je dela vzglavje na klop in ga krepko položila na trdo posteljo. Takoj je zaspal.

Tri ure je spal sredi šumne družine in sanjal težke sanje o rogatega župniku in je plesal z njim

divje plese. Potem ga je vzbudila žena, da mora v službo. Grofov uradnik, ki je bil prejšnji dan v Podmelcu, mu je izročil račun za pot in mu naročil, naj ga nese na Knežo.

»Naj ga nese kdo drugi!« je ušlo Anžetu. Uradnik je zamežikal.

»Dobro. Ponese drugi, ker se še nisi prespal.«

Anžetu je stopil znoj na lice.

»Gospod,« je vzklil, »ne zato! Ponesem! Ponesem, če je treba hudiču. Pa to povem, če me gospod Štefan ubije, skrbite za moje otroke!«

Solzan je pripovedoval svoj včerajšnji dogodek. Uradnik se je smejal, da so mu bile oči solzne. Nato je odslovil Anžeta. Petdeset lir je računil za pot Štefanu Golji. Anže je prišel na Knežo in oddal račun. »Ravno toliko kakor Tagliat za mitničarja,« je menil župnik Štefan in pripomnil, da bo plačal, ko plača grof Tagliata. S tem odgovorom se je vrnil Anže. Uradnik se ni več smejal. Vstal je in šel sporočiti grofu, vse kakor je bil povedal Anže.

IV.

»Kmetje so hudiči, ampak rad se pravdam z njimi,« je rekel gospod Jakob Anton Coronini, grof Tisihudič. »S hudiči že, z osami ne. Pa so proklete ose čedajski reverendi domini amici. Tako je gospod Ivan Ignacij! Sit sem. Pravdaj se ti odslej z osami!«

Ivan Ignacij, novi tolminski glavar in gospod, ni sličil svojemu očetu, ki je bil podedoval po materi dušo z bolestno razvito aristokratsko zavestjo. V Ivanu Ignaciju se je ostreje črtal značaj Coroninijev, baronov v Prvačini in na Gradišču: skopovarčnih gospodov, pedantnih uradnikov, inicijativnih ljudi s pravdarsko trmo in dosledno brezobzirnostjo. Pravdo s Čedadom so kupili Coroniniji obenem s tolminskim alodijem. Čedajski kanoniki so takrat zaslutili morda prvokrat, da bo prišel čas, ko bodo ugasnile njihove pravice na Tolminskem, da bodo propadli njihovi bogati dohodki, katere so uživali stoletja in katere so jim bili podelili papež, patriarh, habsburški knezi in cesarji Maksimilijan I. prvič in Leopold zadnjič v letu 1698. Kapitljeve pravice na Tolminskem so bile nadzorništvo cerkvâ, pastirska oblast, lastno sodstvo in desetina. Bili so časi, ko je Čedad strahoval Tolminsko z interdiktom in klical cesarske glavarje pred svoj tribunal. Cesarski glavarji pa so bili tisti, ki so omejevali vpliv tujih posestnikov na Tolminskem. Kanoniki so se pritoževali pri vladi in si dajali vedno zopet potrjevati stare privilegije. Tolminski jih niso nehali ovirati pri vizitacijah, vtikati se v posle cerkvenega gospodar-

stva, zavirati izvoz desetine, nagajati pri pobiranju, predpisovati cene žitu in merniku mero. Dvaindvajset starih in novih pravnih pisem je ščitilo kanonike, ki so imeli pri vladi spretne agente. Novi tolminski gospod Ivan Ignacij ni imel ne pravnih pisem ne spretnih agentov. Vse, kar je imel, je bil goriški poslovnik »de foro competentiae« iz l. 1700. Ampak pogum je imel in je ukratil naddijakonu dovoljenje za vizitacijo, obligatni »generale mandatum«, kakor je tožil kapitelj cesarju »quod alias semper facta debita requisitione, fuerit concessum«, in je grof ugovarjal, da »derogatum est non contradicentibus archidiaconis.«¹ Grofa so z Dunaja pokarali in stari cinik grof Tisihudič se mu je smejal. Mladi grof se je potuhnil, začel študirati Gorčarjev poslovnik in pisati spomenico, ki bi z enim mahljajem strla pravno prepotenco kanonikov. To je delal tajno in je skrbno zapiral svoj koncept. Uverjen je bil, da mu bo podjetje uspelo, in se je veselo nadejal, da se bo zmaščeval nad starim, ciničnim očetom...

Sedel je v svoji pisarniški sobi, kamor je prihajal delat že ob osmih zjutraj. Ob oknu je bral polglasno odstavek iz spomenice, kakor je bil napisal prejšnji dan zvečer: »Verum enim est a Pontifice debere haec et similia concedi, sed verum verissimumque est, necessario debere a terrae Principe in suo Dominio admitti, antequam possint exerceri; et verum ac verissimum est, ea exerceri non posse, licet a Pontifice concessa, si a terrae Principe non admittantur. Non talem Pontifex supra reges et Principes potestatem habet, ut eis invitis possit aliquam iurisdictionem ecclesiasticam, quae non sit pure et simpliciter spiritualis, sed vel in minimo temporalitatem sapiat, in eorum dominiis introdure.«²

Tu ga je prekinil uradnik, ki je potrkal in vstopil. Nekako nevoljen mu je stopil grof naproti, kakor človek, ki se je bavil z najljubšim opraviлом in ga motijo.

»Zakaj?« je vzkliknil zmeden. Uradnik se je poklonil in začel pripovedovati o zadevi s knežan-

skimi cerkvenimi računi. Grofu se je hipoma obličje zavleklo v neskončno zaničljivost. Obrnil se je sunkoma in šel k pisalni mizi in se vrغل v naslonjač.

»Nadaljujte, prosim!« je velel in gledal kakor zdolgočasen skozi okno nekam v senožeti nad Tolminom. Uradnik je pripovedoval o mitničarju, ki ga je nosil knežanski župnik in mu je bil poslal Tagliat svoj račun.

»Čemu mi to pripovedujete?« je vprašal grof in se okrenil v stolu. Uradnik je navedel župnikov odgovor, češ, da bo plačal grofu pot v Podmelec, kadar grof poravna Tagliatovo terjatev za mitničarja. Grof je šinil kvišku. Uradnik se je naglo poklonil in pripomnil, da je takoj kaznoval Tagliata zaradi njegovih neumestnih šal z grofovimi imenom. Grof je prikimal. Uradnik je menil, da bi bil tudi v župnikovi zadevi odredil potrebno. Vendar pa se mu je zdela stvar tako značilna za mišljenje upornega župnika in smatra župnikov drzni odgovor za žalitev glavarjeve osebe in časti in je zato v dvomih, ali je merodajen dovolj, da sam ukrepa.

Z nekako muko na licu je poslušal grof svojega pravnika, čigar beseda je bila neizrazita in opolzka, a je vendar krepko izražala zmisel tega, kar je hotel dopovedati svojemu gospodu. Bilo je, kakor da steguje zopern molusk svoje sluzavomehke krake in lovi in bi stisnil in držal. Čim dalje je govoril uradnik, tem krčeviteje se je tresla grofu spodnja ustnica. Krivica, ki jo je sprva le bolj slutil, mu je stala po uradnikovi stilizaciji okrutno silna in blizu pred očmi. S silo je moral krotiti svoj dušni vihar. Nem je čakal uradnik njegove besede.

»Storili ste svojo dolžnost,« je rekel grof. Glas mu je bil skoro hripav. Uradnik se je poklonil.

»Čez pol ure se vrnite!« je dejal čez hip grof, »ukrenil bom po svoji vesti in časti!«

Uradnik je odhajal. Grof je vprašal navidezno miren:

»Čakajte! Omenili ste mitničarja, to je, ali se ne motim, knežanski?«

»Knežanski Zucco!«

»Ali je ta človek zanesljiv?«

»Dozdaj je bil!«

Grof je prikimal in sedel. Tiho je zaprl uradnik vrata za seboj. Takrat je planil grof Ivan Ignacij kvišku in stisnil pest:

»Kanalja kmetska. To boš pomnil.«

Začel je hoditi po sobi gori in doli. Čez pol ure se je uradnik vrnil. Grof ga je odslovil, naj se vrne čez uro. Bil je nervozen do skrajnosti. Urad-

¹ Generalni mandat, ki se je o priliki potrebne vizitacije vedno dovoljeval; je prišel iz navade, ne da bi bili naddijakoni ugovarjali.

² Resnično je pač, da sme papež priznati to in podobno, pa resnično in najbolj resnično je tudi, da mora nujno privoliti deželni knez, preden bi se izvrševalo v njegovem ozemlju; in resnično in najbolj resnično je, da ni mogoče izvrševati, pa če je tudi sam papež priznal, če deželni knez ne dovoli. Papež nima tolike oblasti nad kralji in knezi, da bi mogel uvajati v njihove dežele, če se branijo, katerokoli cerkveno sodstvo, ki ni čisto in samó duhovno in četudi v najmanjši meri posvetno.

nik mu ni nič omenil, da je bil medtem poslal knežanski župnik sla z denarjem in tako poravnal grofovsko pot v Podmelec.

Ivan Ignacij se je domislil svojega očeta in njegove nepojmljive jeze, kadarkoli je slišal ime knežanskega župnika. Neskončno zaničljiv izraz mu je legel na lice, segel je po gosjem peresu in vzkliknil:

»Gospod Jakob Anton! Zdi se mi, da me boš vesel. Ti si znal sovražiti, ampak maščevati se nisi znal.«

In je vrgel mimogrede nekaj vrstic na papir. In še isti večer je bral stari grof Jakob Anton v Gorici:

»Moj dragi! Tvoji neprijatelji, moji neprijatelji. Knežanski župnik Štefan Golja me je izzval. Kadar prideš v Tolmin, Ti povem, kako sem mu odgovoril.«

Stari grof Jakob Anton je bil ravnokar popil bokal močnega furlanca in je bil dobre volje. Ko pa je prebral pismo, se je zresnil in vzkliknil kratko in srdito:

»Hudič!« — * * *

To je bila zelo mila idila ob devetih zvečer v sobi Štefana Golje na Kneži. Župnik je sedel v lesenem naslonjaču ob oknu, Neža je ždela na nizkem stolcu ob kuhinjskih vratih, Lucija je sedela pri mizi in brala v svitu lojenke glasno in mehko:

»Drugi fo Mario Magdaleno perglihali temu grenkimu nevarnimu, inu poshrelhnimu moriu. Morje je bila Magdalena, sakaj veliko Mladenizhou je bilu sa volo nje lepote pogubleno. Morje, sakaj ta kateri je s' Magdaleno fe snanil, v' veliko nevarnoft svojo dusho je poštavil: Morje, sakaj lushti tiga mella k' ladinimu v' veliko grenkuft zhloveka perpravio. Morje, sakaj nikuli nje ferze pozhitka nej imelu...«

Sredi branja je zastal dekletu glas. Kakor ptica preplašena iz sna, se je vzdramila Neža. Župnik je dvignil glavo:

»Ali ne boš več brala?«

Iz prijetnih sanj se je vzdramil. Grofu je bil vendarle poravnal račun, Anžeta je pa tudi pošteno plačal. Za svojo naglost se je bil izbičal in Neži je odleglo. Pridigo za drugo jutro je premislil in vse je lepo urejeno in v srcu je mir in tako čudno sladek je Lucijin glas. Bere od vélike blodnice, ki je delala pokoro. Ali kaj razume, kar bere? Lucija, čista lilija in še otroška, Tolminka mala s čistim srcem in ženskim licem in svojimi mirnimi, pametnimi očmi. Ali kaj razume?

»Ali ne boš več brala, Lucija?«

Deklica je slovkovala trudno, težko:

»Nikuli nje ferze pozhitka nej imelu!«

Hipoma pa je zakrila lice z rokami in zaihtela brezglasno. Topo plaha je strmela Neža v njene drhteče rame. Visok se je dvignil župnik iz naslonjača. V bolestno vznemirjenem licu mu je igral odsev lojeve sveče.

»Lucija!«

Dvignila je svoj obraz, bled, prestrašen, obupen. Ustnice so drhtele težko besedo, morda izpoved, morda kes. Ni je izrekla. Tisti hip je nekdo potrkal in odprl v sobo. Trudno bebasta se je zagledala Neža v človeka, ki je vstopil. Lucija je zaprla knjigo in se dvignila sunkoma.

»Domine Matko, odkod?« je vzkliknil župnik.

»Iz Volč,« je odvrnil pozni gost. Štefan Golja mu je stopil naproti. V nekaki hlinjeni živahnosti se je kretal gost, tovariš Goljev, volčanski župnik. Štefan je začutil vonj zaužitega vina in je povetil roko, ki jo je bil stegnil v pozdrav.

»Iz Volč,« je rekel. »Prihajaš, pa naravnost ne!«

Z roko je pomignil Neži, naj gre. Lucija se je bila že umaknila v kuhinjo.

»Festina lente, vse ti razložim, daj da se odahnem!« je hitel govoriti volčanski. Nezrela in nenaravna naglica ga je delala čudno nerodnega. Prav tako mu je beseda lovila besedo. Bil je bolešno razburljiv človek, nestalen in ni bil na dobrem glasu. Strogo in resno ga je gledal Štefan. Oni pa se je vrgel v naslonjač in govoril:

»Dolga pot, strašno dolga pot. Pa strma! Ne, moj ljubi, ne zavidam te. To se pravi, ti si vaju. Seveda. Vaju si. Kaj sem hotel reči. Čuješ! Malo prenočišča mi boš dal nocoj. Nisem razvaju. To se pravi, seveda. Saj ti še nisem povedal, čemu sem prišel, hehehe. Pomisli, faranom sem ušel.«

Štefan je molčal in ni trenil.

»Ne veruješ, domine? Resnica božja,« je hitel Matko, »da sem jim ušel. Glej, pravdam se z njimi.«

»In v nedeljo jih puščaš brez maše!« je odvrnil resno Štefan. Stal je ob mizi in v svitu lojenke so se mu ježile obrvi in ustnice so mu drhtele.

»Poslušaj,« je rekel mirneje Matko in začel pripovedovati, da zahtevajo Volčani od njega, naj dá svojo deklo iz hiše in da ga grdo obrekujejo in da so mu celo grozili, da ga pojdejo tožit nad-dijakonu. To pa vse samo zato, ker ima dekle dolg jezik, pa se prepira z vaščankami, ki je ne morejo. Umazane babe bi rade posili, da bi jo pognal. Jezo

delajo človeku in žalost. Kakor obnorele so in ščujejo moške.

»Turpissima verba audivi!«

Nekako proseče je pogledal Štefanu v obraz. Štefan se je zganil, skomizgnil z rameni in rekel mirno:

»Daj jo iz hiše, da bo mir!«

Matko je planil:

»To mi svetuješ? Dobro! Dovolj vendar, da vprašam: Ali bi ti dal svojo iz hiše, tisto mlado, ki je brala?«

Štefan se je razvnel:

»Lucija ni moja dekla!«

»Ni!« je pristavil Matko, »in ti nisi Matko. Prav zato, sem mislil, mi boš vedel svetovati.«

V Štefanu je valovila živa nevolja:

»V soboto zvečer hodiš iz Volč na Knežo po svet. Svetoval sem kratko. Zato je pa pot od Kneže v Volče tem daljša!«

»Ne bom te zadrževal,« je vstal burno Matko. Odločno mu je položil Štefan roko na rame in rekel:

»Kri ni voda! Pa takega vihraveža, kakor si ti, ni več na Tolminskem. To sem ti moral povedati. Zdaj pa sedi. Pozen si, pa si gost. Bolje, da sedim jaz s teboj pri mizi, nego Tagliat.«

Nekaj rdečice je udarilo Matku v obraz in je povetil oči. Preden se je oglasil na Kneži, je pil pri Tagliatu. Župnik Štefan je šel v kuhinjo in mu je sam stregel. Lahkomiselnemu Matku se je otajalo srce in je pol tožeče, pol smehljaje pripovedoval, kako je bežal iz Volč, češ, da gre v Čedad in se vrne z interdiktom, in kako je na poti proti Kobaridu spoznal, da se je prenačlil z grožnjo, a se sramoval: Ali naj bi se vrnil, da bi se mu bili smejali?

»Zlo je zlo, sem mislil. Kar je, je. Brez maše bo fara, če ne pojdejo v Tolmin. Pa saj so zaslužili in se bodo bali. Pa sem se domislil, da bi šel k tebi in bi me ti v pondeljek spremil v Volče. To bi jih pretreslo.«

Pomilovalno se je nasmehnil Štefan.

»Ne bom te spremil. Napiš se in odpočiješ in ob štirih te zbudim, da prideš še pravi čas.«

Matko se je vdal in je postal veselejši. Vino se ga je hitro prijemalo. Nekako dobrohotno ga je poslušal Štefan, ko je čebrijal, kakor dijaček:

»Najrajši bi faro premenjal. To bi bilo zdravo za Volčane in zame. Preveč so me vajeni. Zares, kar menjal bi, četudi na slabše.«

»Fara je dobra!« je odvrnil kratko Štefan.

Matko je citiral z zaničljivim glasom:

»Vicarius Vulzanae habeat septem sextarios Milii et septem sextarios avenae; et quidquid obtinebit pro purificationibus mulierum, pro signandis domibus; et medietatem casei et lanas, quae colliguntur in So Georgio et So Michaelae; medietatem Septiminarum et Legatorum —«¹

»Dovolj,« je vzkliknil Golja. »Če ne bi bil zadovoljen na Kneži, bi menjal.«

»Vse se še lahko pripeti,« je pripomnil Matko.

Vstopila je Lucija in sporočila, da je pripravila gostu posteljo.

»Pridna!« je prikimal Štefan. Deklica se je sklonila in mu poljubila roko, kakor jo je bila prav mlado navadila Neža. Štefan se je sramoval te njene nežnosti pred Matkom in je rekel skoro trdo:

»Dobro, Lucija, dobro! Pojdi in lezi.«

»Lahko noč!« je dahnila in šla.

Matko se je zagledal za njo. Štefan se je zresnil. Hipno je ugasnila dobrota mehke, sanjave sreče v očeh.

»Odkod imaš pravzaprav to dekle?« je vprašal lahkoživo Matko. Slovesno je odgovoril Štefan:

»Bog mi jo je dal v tolažbo!«

»Moji farani bi rekli drugače,« se je nasmehnil Matko.

»Sam si kriv,« je odgovoril trdo in mrko Štefan in zadel v živo.

»Truden sem,« je vzdihnil Matko in vstal...

Bila je čudna ogorčenost v Štefanu in mu ni dalo, da bi se poslovil prijazneje. Čudno neugodje se mu je vsesalo v srce, ko se je domislil Lucijine žalosti, katero je bil pozabil med pogovorom z Matkom. Zdaj, ko je ostal sam, ga je obšel bolesten nemir. Vstalo je v njem težko, temno. Segel je po Svetokrižkem in je iskal. In je našel stran, kjer je brala, in je bral počasi, glasno:

»Nikuli nje serze pozhitka nej imelu!«

Truden in žalosten je odšel spat. Bolj razmišljeno ko sicer si je segel v nedrije, da bi poljubil križec, ki mu ga je bila obesila umirajoča mati okrog vratu. In je otipal na prsih staro brazgotino in se je domislil svoje stare boli, svoje jeze in svoje najnovejše trdosti nasproti Matku. Stisnil je ustnice in segel po bič za razpelom in se bičal, kakor da biča nekoga drugega, trdo, neusmiljeno, sovražno.

* * *

¹ Volčanski župnik bo prejemal sedem starjev žita in sedem starjev prosa in ovs; in kar bo dobil za očiščevanje žen in za zaznamovanje hišnih vrat; nadalje polovico sira in volno, ki jo bo nabral o sv. Juriju in sv. Mihelu; polovico sedmin in zapuščinskih maš...

Iz cerkve svetega Jurija so se vsuli ljudje. Takrat je zapel boben in tolminski birič je razglašal novo postavo: Noben podložnik ne sme zahajati v gostilno knežanskega župnika in ne sme piti njegovega vina. Noben voznik mu ga ne sme voziti, nihče tovoriti.

»O Jezus!« je vzdihnil ključar Bogataj. On je vozil župnikovo vino in se je ozrl po gospodu, ki je stal ob njem z zaničljivo dobrovoljnim obrazom.

»Ali ste slišali?« je vprašal birič.

»So!« je odgovoril župnik.

Birič se je okrenil naravnost k njemu in se smehljaj:

»Huda postava! Za eno merico petindvajset goldinarjev. Gospod, še zastonj ga jim ne boste usilili. Meni ga boste lažje, ki imam pismo za Vas.«

»Od grofa?«

»Od cesarjevega namestnika, tolminskega glavarja!«

»Daj!« je vzkliknil župnik, vzel list, ga razvil in bral. Grof ga je klical predse na odgovor, ker je sklepal cerkvene račune brez gosposkine pričujočnosti.

»Gostoljubnost tolminskih župnikov je znana,« se je smehljaj birič, »vina pa še grofovski nimajo boljšega —« In se je oziral okoli po ljudeh, kakor bi hotel reči: Glejte, tako je treba znati. Le strahu nič pa preveč spoštovanja, Boste videli. Bokal najboljšega mi ne uide. Pa se je zmotil birič.

»Katerega gospoda služiš?« je zategnil župnik.

»Služim grofa!«

»Jaz ne!« je odsekal župnik, mu okrenil hrbet in šel.

Drugekrati je bilo nedeljsko kosilo župniku Štefanu ura nedeljske sreče in počitka, slovesna dobra volja, ki jo je užival v sladki idiličnosti, vesel sebe in svojega stanu, prijetno utrujen in tešč. Zdaj pa je stopil s trdim korakom za belo pogrnjeno mizo in začutil čudno žejo utrujenosti in razburjenosti. Hlastno je pil iz rožaste majolike. Jedl se je komaj dotaknil in odšel naglo v svojo sobo.

Znanilo je k večernicam. Smehi in klici otrok so oživali na cerkvenem obzidju; stari ljudje so šli v tožečih pogovorih mimo župnišča, šestdesetletne žene in sedemdesetletni dedci. Župnik je slonel ob oknu, pa ni odzdravljaj, ko so pozdravljali. Komaj jih je videl. Razburjen je bil in je mrmral jezne vzklike:

»Galjot tolminski! Sram me je za tisto dobro voljo, ki sem jo imel. Sem upal, da boš boljši in poštenjši, kakor oče, ki mi je nagajal, kjer je mogel. Pa si ti še slabši in zlobnejši. Tvoj oče je

rjovel kakor lev, ti sikaš kakor kača. Sikaj! Ti sin svojega, jaz sin svojega očeta. Kri ni voda, pa si poglejva v oči, gospod galjot!«

Zasmejal se je in stopil odločno od okna in hodil po sobi gori in doli. Ko je zazvonilo, je odšel v cerkev vedrovihrav, buren. Stopil je pred oltar, da bi učil, in je rekel:

»Farani! Grof je gospodar vaših teles, vaših duš gospodar je Bog in po Njegovi sveti volji vaš fajmošter. Grof vam je dal svojo zapoved, da se bojte moje gostilne. Jaz pa vam razglasim svojo postavo. Grofovskega krčmarja imate v fari. Prepovem vam njegovo hišo in vino. Zato, ker se bojim za vaše duše, da jih ne izpridi slaba beseda in grdo dejanje. Proč od greha, farani! Če pa boste bolni in bodo vaše žene na porodu, pridite! Porodnicam in bolnikom je treba vina in ga še ni bilo cesarja, ki bi bil smel prepovedati ubogaime. Amen!«

In je bil župnik Štefan pravi in edini gospodar svojih duš in je odbil grofovo sulico in skrhal konicico. Ljudje so šli domov in tisti, ki so šli mimo Tagliata in so videli gnusni obesek nad vrati, so rekli:

»Posuši naj se mu noga, kdor prestopi galjotov prag!«

Anton Mrak iz Klavž, ki se je najbolj gnal zaradi podmelške cerkve, bi bil rad ugovarjal, pa ni in se je potuhnil.

K župniku pa je prišel župan Rutar in Štefan ga je sprejel najboljše volje, kajti že je bil prejel od tolminskega naddijakona povabilo za četrtek k seji zaradi župniških gostilen. Grofova prepoved je bila razburila duhovnike celega Tolminskega. Župnik Štefan je hvalil Foramitija in župan je pritrjeval.

»Grof se ga boji,« je rekel, »nas je lani zaradi njega k sebi poklical, župane in ključarje.«

»Takrat ob vizitaciji?« je vprašal župnik.

»Takrat.«

»Zaradi cerkvenih računov?«

Župan je prikimal.

»Pa mi to šele zdaj poveš, Mohor?« je vzkliknil župnik.

»Nikoli ne bi smel,« je odvrnil hladno župan, »take kazni nam je zagrozil, turn in temo!«

Župnik se je dvignil in postavil vina na mizo kruha in želodca.

»Dobro je, Mohor. Mero vina popijeva.«

»Jo pa, ker nisva v gostilni.«

Župnik se je nasmehnil.

»Pazi, Mohor! Zdi se mi, da ga je prepovedal celo piti.«

Nagnila sta. Takrat so se odprla vrata. Ne da bi bil trkal, jih je odprl nemaren berač s potuhnjenim čelom.

»V kuhinjo stopi, kruha dobiš!« je vzkliknil župnik.

»Stokrat hvala!« je rekel berač in zaprl vrata.

Župan je vstal. Nevoljen se je ogledoval in se oziral, kakor da se je pravkar domislil in ne ve, kam bi pljunil.

»No kaj?« je vprašal župnik.

»Tako!« je odvrnil župan. »Jaz bi vrata zapiral. Poznam ljudi in tega človeka sem že videl. V Tolminu sem ga videl, med galjoti.«

Župnik je planil v kuhinjo in vzkliknil:

»Neža, nobenega kruha! Z metlo mu daj!«

»Komu?« se je začudila Neža.

Župnik je stopil k županu in ga potrepal po ramenu:

»Mohor, tak sem pa še, da bom utrpel jaz, če te bo globil.«

Malomarno je skomizgnil župan z ramení...

V četrtek je odšel župnik v Tolmin k nad-dijakonu. Pozno proti večeru je odšel proti domu. V Podljubínju je obstal pred grúčo otrok, umazanih, zdravih, vedrih.

»Čigav si?« je odgovoril najmlajšega.

»Tončev.«

»Pa ti?«

»Mohorov.«

»Pa znaš moliti?«

»Znam.«

Takrat se je oglasil Tončev:

»Župana so biríči gnali.«

»O jej!« se je nasmehnil župnik.

»So ga, so ga!« je zapel ves zbor.

»Pa katerega župana?« se je navidezno čudil Štefan in vsi otroci so vpili:

»Župana. Ali ne veste?«

»Res ne vem,« se je nasmehnil župnik in šel svojo pot v mrak in breg. Pod Ljubínjem je postal zasopel in je videl, da je noč, in je bil vesel njene mehke miline in mu je grenila sladkost le nemirna misel, da bo moral iti mimo Tagliata. Nehote je stopil hitreje navzdol proti domu v svojo rodno vas in svojo faro. Temen ptič je brezšumno zakrilil nad njegovo glavo.

»Sova je, sokoli spe,« je mrmral župnik in ga je čudno streslo. In sredi tajne groze je začutil toplo človeško sapo na svojem tilniku in temen udarec mu je udaril v možgane, da se je opotekel po cesti in izgubil zavest...

(Dalje.)

Balada.

„Kaj rada bi, mati, o mati,
ko tvoje oko kot hijena zre? — o joj!“

„Nikar ne sovraži me, sin;
jaz rada bi tvoje srcé — o joj!“

„Srca ne morem ti dati,
izbral ga že oče je moj — o joj!“

„Čemú si to storil, moj sin?
Kaj neki bo s srcem oče tvoj? — o joj!“

„Moj oče ga v prah je steptal,
zanj dal mi je meč svetel — o joj!“

„Kaj z mečem boš storil, moj sin?
Kogá boš z orožjem razklal? — o joj!“

„Srca več nimam, o mati.
Vsakogar bi hotel razklati — o joj!“

„Srca več nimaš, moj sin —
če ljubiš me, mater, umri! — o joj!“

„Glej, željo edino izpolnim ti.
Z rokami, o mati, oči mi zakrij! — o joj!“

„Ni kruto srce mi, o sin!
Kako imaš vročo kri! — o joj, o joj!“

France Bevk.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Ivan Pregelj.

V.

Votel grom in zamolklo šumenje deževnih kapelj je dvignilo župnika Štefana iz omotice. Nejasno je čutil svoj čudni položaj ob robu ceste, odprl je oči in jih zopet zaprl v motno polzavednost. V tej omotični trudnosti, ki mu je vezala vse ude, je živel prečudno idilico: Sedel je na svojem vrtu na Kneži. Pred njim na kameniti mizi je bil lično pokrit košek. Na njegova kolena se je vzpenjala sedemletna Lucija: »Tak dajte no, stric!« »Počasi, mala Tolminka! Tako sem se zmisli, da sem jaz gospod Bog in si ti mala Tolminka. Zdaj pa bo vprašal gospod Bog malo Tolminko: kaj pa je dobro na svetu? In bo povedala mala Tolminka: ajdovi žganci, gospod Bog! In bo gospod Bog vprašal, kaj je boljše, in bo odgovorila mala Tolminka, da je boljši bolški sir. In bo vprašal gospod Bog, kaj je še boljše, in bo rekla mala Tolminka...« »Črešnje, gospod Bog!« je rajala deklica. »Črešnje! Ne rečem: ne, če so že zrele, mala Tolminka!« »So že, so! V košku jih imate, stric, gospod Bog!« —

»Takole ljubeznivo otroče, pa ji bo že jutri treba ženina!« je mrmral župnik in se koreniteje zavedel. Veter mu je pljuskal vode v obraz in oči mu je dramil blisk. Začutil je svoje telo, vlago in bolečino v zatilniku in se domislil tega, kar se je bilo zgodilo. Vstal je in omahoval v motnem nagonu navzdol proti Podmelcu. Ob hudourniku, ki je sekal iz gore čez cesto, je postal in ni vedel čez in je zdrknil na kolena in se sklonil s suhimi ustnicami k vodi. Potem se je vrgel nazaj in se znova onesvestil. Bolečina ga je vzdramila in je izpregledal. Bilo je zgodnje sveže jutro in ob njem je stal domačin z volom in vozom. Na vozu je ležal okrogel koš gnoja. Domačin je bil bos in gnojen do kolen. Z roko je držal za široki klobuk in ga ni snel in je gledal začudeno in boječe na župnika. Štefanu je zarezal mrz po udih, čudno svetlo mu je postalo v mislih.

»Nisem pijan!« je vzkliknil in stal. Omahujoč se je prijel z obema rokama za gnojni koš. »Obrni, Lovrenc,« je ukazal domačinu.

Kmet se je zavedel, prestopil, okrenil vola in pogнал nazaj proti Podmelcu. Pri prvi hiši je obstal in se ozrl v blede in umazano župnikovo obličje.

»Naprej, Lovrenc,« je vzkliknil župnik. Zobje so mu šklepetali, strahovit krč mu je trgal čeljus. Nemo je poslušal kmet in mahnil po volu. Ko je vozil mimo Tagliata, je gledal vstran. Sram ga je bilo krčmarja, ki je stal na pragu in se rogal glasno in hripavo:

»Zares, čast dela fari, tak-le pijanec, taka-le živina!«

»Lovrenc, ne poslušaj ga!« je vzkliknil župnik. Dvignil je blede obličje in je videl. Za Tagliatovim hrbtom je stala ženska in si je od groze zakrila obraz in je zaječala. Tagliat se je okrenil in zaklel. Župniku so se začele šibiti noge in je začel moliti: »V smrtni grozi, Gospod, ne zavrzi služabnika svojega!« —

V cerkvi svetega Jurija na Kneži je zazvonilo. Kmet z gnojnim košem je pridržal vola pred župniščem. Župnik se je odtrgal od voza in omahnil proti vratom v župnišče. Iskal je kljuke in se ozrl po vozniku.

»Vozi srečno, Lovrenc!«

»Kakó pa!« se je oddahnil kmet. Župnik se je nasmehnil, zaklical nerazumljivo besedo in se sedel pred sestro Nežo, ki mu je bila prišla odpirat...

V mrzličnih sanjah je slišal znano neznane glaso. To je bil Matko, ki je molil molitve za umirajoče, to je bila Lucija, ki je odgovarjala in je bil Peter, ki je zategoval besedo. Potem je bilo zopet vse tiho. Vonj goreče voščenke je legel v nosnice, tiho je plakal nekdo, daleč, daleč...

»Tolminka mala! Pa povej, kaj je najboljše?«

»Črešnje, stric, gospod Bog!«

»Lepa si mi, Tolminka mala. Modra si! Črešnje. Hej! Zbala jih boš tri mesece in tri dni.«

»Tri mesece in tri dni, stric!« —

Potem je slišal župnik in govoril je Peter:

»Petindvajset goldinarjev, so rekli, naj pri nesem, da bo vedel oče, počem je župnikovo vino.«

Župnik Štefan je odprl oči in zaklical:

»Tako jih nesi, Peter! Lucija, odštej mu jih iz predala v slepem oknu.«

Župnik je sedel na svoji postelji. Na vratih je stala Lucija. Okoren Petrov korak je odmeval zunaj na stopnicah.

»Stric!« je vzkliknila deklica in omahnila k župnikovi postelji in mu začela poljubljati roke. Okoren in težek je vstopil Peter.

»Ali bom besedo snedel,« je govoril župnik, »ali nisem rekel, da bom plačal zanj, če ga bo globil grof? Takoj mu nesi in naj nese v Tolmin.«

»Gospod,« je odvrnil Peter, »kako bo nese? Ga ni doma. Ga imajo v Tolminu zaprtega.«

Župnik je omahnil na posteljo.

»Galjoti!«

Zaprl je oči, kakor bi spal. Pa je samo mislil in je vprašal čez hip:

»Kdaj ga je zaprl?«

»Že pet dni ga imajo v turnu.«

»V turnu!« je vzkliknil župnik bolešno in se zganil sunkoma. Silil je kvišku in ni mogel in je ječal:

»Moram ponj, moram v Tolmin!«

»Jutri, stric!« je prosila Lucija in mu šla s toplimi prsti čez čelo. Umiril se je in se nasmehnil:

»Jutri, Lucija!«

Zaspal je pokojno kakor dete in je spal dve noči in en dan. —

Župan je sedel sedmi dan v ječi. Prav tisto uro, ko so ga imeli izpustiti, je prišel župnik Štefan v Tolmin in se zglašil pri grofu. Da ne bi hodil obvezan, je bil potegnil staro lasuljo čez rano. Truden in slab je stal na hodniku in čakal, da ga pokliče grof. Rana pod lasuljo ga je pekla, zadrega in žalost sta mu tlačili dušo. Čuvstvoval je polglasno: »Meniš, Mohor, da se ne bom potegnil zate! Lep prijatelj bi bil. Za nepokorščino te je zaprl galjot. Saj vem za tisto nepokorščino! Govoril si o njegovi prepovedi županom in ključarjem, pa sem, neroda nerodna, povedal naddijakonu, kar si povedal, in je šemasti človek seveda vrغل grofu v obraz: tainta iz Kneže je priča! Takó je na Tolminskem s cerkveno pravico! Pa je seveda grof zgrabil tebe in te strahuje. Pa še ta žalost, Mohor, da ti Štefan ne pomača. Kako bi ti bil? Ali me ni zlikovec pobil skoro do smrti in še Tagliat povrhu obrekel, da sem se opil? Pa to je, Mohor, tega ti ne veš, dvomiš, sodiš, očitaš...«

Grofovski uradnik je odprl vrata in velel uradno:

»Vstopite!«

Vedel je župnika skozi več sob v grofovo pisarno in zaprl za njim vrata. Župnik je obstal ob vratih in se razgledal. Pred pisalno mizo v kotu med dvema oknom je sedel grof v mehkem naslonjaču in mu kazal hrbet. Nad mizo je visela slika, celoten portret grofice Terezije roj. Strassoldo. Župnik je spoznal stroge poteze in prezirljivi pogled. V davni mladosti, ko je bil prišel z rajno materjo v Tolmin, je videl to lice. Po trgu se je peljala, zavita v odeje sredi maja. Ljudje

so jo pozdravljali, ona pa je strmela topo predse. Ljudje so šepetali, da ima raka v želodcu. Kakšnega raka? je vprašal mater in je grofica v vozu slišala in pogledala kvišku, začudena, strašna...

Ta hip se je grof Ivan Ignacij dvignil in okrenil. Župnik je stopil par korakov naprej in se poklonil.

»Gospod grof,« je rekel, »oprostite! Sem knežanski župnik Štefan Golja.«

Začuden je motril grof blede župnikovo lice pod smešno lasuljo. Drugačnega si je mislil upornega župnika, ki je bil vrhutega še zmeden, neroden, skoro smešen v svoji negotovosti in slabosti.

»Štefan Golja?« je zategnil. »Dobro je. Poslal sem Vam povelje. Prišli ste. Pa mudilo se Vam ni.«

Župnik se je zmedel. V hipu se ni mogel domisliti nikakega grofovega povelja in je odgovoril:

»Ne spominjam se, gospod grof!«

Grof se je nervozno razgnevil:

»Kaj? Ne spominjate se? Jaz pa vem, da ste moje povelje celo zasmehovali, javno pred podložniki in mojim uradnikom.«

Župniku je udarilo vroče v obraz. Mimo grofovega obraza je strmel v sliko grofove stare matere in je čutil prav tisti čudni strah, ki ga je navdajal pred njenim srepim pogledom od onega dne, ko jo je videl prvič. V sanjah se mu je povračala, začudena, užaljena, strašna. Domislil se je povelja in je ječal:

»Zasmehoval? Ne, gospod grof! Pač! Spominim se — «

Umolknil je in povetil glavo. Rana pod lasuljo je pekla, meglilo se mu je pred očmi. Strašna žalost, podobna skrajni ljutosti, mu je napolnila srce. Zahropel je, siloma se je zbral in vzkliknil:

»Prišel sem prositi milosti za župana Mohorja Rutarja.«

Grof je začuden odstopil za korak.

»Tako?«

»Da, gospod grof,« se je razživil župnik. »Prišel sem prositi. Ne smem in ne morem se pokoriti Vašim poveljem. Prosim pa smem za človeka, ki mi je v sorodu in ki trpi po moji krivdi.«

»Po Vaši krivdi?« se je začudil grof. Župnik ni vedel, ali se je zares ali samo navidez. Mirno je nadaljeval:

»Da, gospod grof. Jaz sem kriv, da ste zaprli moža. V neprevidnosti se je izdal, da ste prepovedali ključarjem in županom priti pred vizitatorja. O tej Vaši prepovedi sem sporočil svoji gosposki — «

»Vaša gosposka sem jaz,« ga je prekinil grof.

»In ecclesiasticis niste,« je odvrnil župnik.

Grof se je rezko okrenil in vzkliknil strahovito hladno:

»Ne nadlegujte me več! Pojdite k Foramitiju. Naj Vam pomore on!«

»Gospod grof,« je zaklical župnik. »Nikar tako! Nočem žaliti! Nisem učen in se ne vtikam v spor med Vami in mojo cerkveno gosposko. Tako stojim pred Vami, kakor človek, ki berači. Nikoli ne bi beračil. Prosim z bolestjo v duši, ker mi vest očita. Gospod grof, zato sem tukaj!«

»Ne nadlegujte me!« je ponovil grof in sedel. Omahovaje je šel župnik za njim. Lotevala se ga je omotica. Krčevito je vzkliknil:

»Gospod grof! Izpustite župana! Plačam Vam, kolikor boste zahtevali.«

Jezno se je okrenil grof v stolu in je videl Štefana, ki se je lovil, da ne bi padel. Grof se je burno vzdignil in vprašal:

»Ali ste bolni?«

Z desnico je pokazal na stol:

»Sedite!«

Župnik je sedel in si obrisal potno čelo. Nato se je nasmehnil:

»Palec široko rano imam na glavi.«

»Ali ste padli?«

»Udarili so me ponoči na cesti.«

»Pa hodite takšen v Tolmin!«

»Za prijatelja, gospod grof!«

Grof je pozvonil s srebrnim zvončkom na mizi. Vstopil je sluga.

»Triindvajset,« je velel kratko grof. Sluga se je poklonil in šel.

»Žalili ste me, zato Vam nisem ponudil sedeža,« se je obrnil grof k župniku. »Zdaj mi je žal, ker vidim, da ste slabotni.«

»O, gospod grof,« je vzkliknil Štefan, »to bo minilo. Sem grča in trd ko gaber. Da bi le zastoj ne bil prišel, gospod grof. In če sem Vas žalil, gospod grof, če sem Vas žalil, ne vem. Trdih besed sem včasih, pa sem rekel tako in tako, pa tako nisem mislil, kakor sem rekel.«

Sluga se je vrnil s steklenico temnega vina na srebrnem podstavku. Grof sam je nalil in ponudil župniku. S tresočo roko je nesel župnik benečansko čašo k ustnicam. Toplo in krepilno se mu je razlilo po udih. Bilo je petnajst let staro vino. Kakor da govori z nekom drugim, je vprašal grof:

»Torej za župana ste prišli prosit?«

Zaupno je iskal župnik grofov obraz. A grof se mu je izogibal.

»Saj vidite, gospod grof, še napol bolan sem vstal, da mu prikrajšam temo v turnu.« Sredi be-

sed je postal še zaupljivejši in nežno je nadaljeval: »Mohor je edini moje žlahte in moji rajni materi je bil v tolažbo. Imam varovanko. Moja srčna želja je, da bi vzela njegovega sina. Prav njima sem zidal tisto hišo —«

Prestal je, sovražno je blisnilo v grofovih očeh. Kakorkoli je moral priznati poštenost župnikovega lica in je živo občutil istinitost njegovih domače skromnih: gospod grof, gospod grof, je vendar vstajal v njem dvom o možu, ki ga je poznal, da je odločno samsvoj in srdit pravdar in da zna dosledno udariti in žaliti odurno, premišljeno. Vedel je, da ni hinavski in da je ponosen. Kako, da se je mogel vendar toliko ponižati in je prišel prosit milosti, pa četudi pod pritiskom vesti? Dostojneje bi bilo vendar, da bi vztrajal v odporu, da bi se še bolj zagrizel v svoj prav. »Pa ta smešna zaupljivost! Ali prav nič ne čuti, da ne morem sočustvovati z njim in da mi je zadnja, kako in kdaj bi ga bili skoro ubili in kaj in koga ljubi in čemu.« Ta hip se je zazdelo grofu, da ga ni Štefan še nikoli bolj ponižal. »Za sebi enakega me smatra, misli si, da sem tlačanska kanalja, navaden upornik in pravdar. Vsaja se, ruje in se širokousti, če mu pa stopiš na prste, plazi in prosi, strahopeten, smešen suženj. V tem hipu, ko sem mu nalil vina, me je ponižal, je pljunil na moj plašč.«

Župnik Štefan je isti čas zaključil v sebi:

»Glej ga, Štefan! Kako težko mu je storiti dobro. Ni takšen ko ti! Ti ljubiš en dan in sovražiš eno minuto. Biriča izženeš in ga zato napojiš. Ta pa ne sovraži in ne ljubi. Samo prežvekuje: to se je zgodilo, pa to, pa še to in vse to se ni smelo zgoditi in jaz tega ne trpim in se ne vdam, gospod sem, ki si ga žalil. Glej, Štefan, celo zaničuje te, ker si prišel prosit za drugega. Rad bi te ponižal, a ker si se sam ponižal, te zaničuje. Ustrezi mu, Štefan, če moreš. Nikoli mu ne boš.«

Grof je zamahnil z roko in rekel:

»Obžalujem, gospod župnik! Ne morem Vam ustreči. Župan je kriv. V načelih ne morem popustiti.«

Župnik se je dvignil. Kakor je bil še minuto prej slaboten, je čutil zdaj moč in voljo. Mirno je rekel:

»Gospod grof, strašne kazni imate za majhne prestopke.«

»Upornost je zločin,« je odvrnil grof rezko.

»Zvestoba je krepost,« je menil župnik.

Grof je stopil predenj:

»Glejte, v mojem lastnem uradu me zasmejujete. To je vsa Vaša zvestoba, da mislite: vse smem! Pa se motite. Pazite, reverende!«

»Ali Vas nisem očitno priznal, gospod grof, s tem, da sem prišel prosit?«

Grof je začel hoditi po sobi. Krotil se je. Iskal je besede, ki bi huje udarila in bi bila vendar dostojna in gladka. Ostudno nizek načrt se mu je rodil v mislih. Obstal je in začel govoriti tožeče:

»Čemu besede! Ne jaz, ne Vi nisva kriva spora, ki razdvaja oblast teles in oblast duš. Nikoli ne bomo edini. Toda prisegel bi, da sem bil vedno za pošteno spravo in skupno delo. Da, da! Lepo bi bilo. Ego Constantini, vos Petri gladium habetis in manibus. Jungamus dexteris, gladium gladio copulemus et eiciantur extra castra leprosi!«¹

»Amen!« je rekel župnik in zopet je ugasnila nevolja v njem.

Grof je molče sedel in pisal. In ko je pisal, je vprašal zvedavo:

»Ali bi podpisali, da ste Vi zapeljali župana?«

»Ne bi podpisal,« je odvrnil župnik.

»Pa ste vendar pripravljeni plačati zanj!« se je okrenil grof. »Zdi se mi, da je v bistvu pač vseeno.«

»Ne vem.«

Grof se je dvignil in menil zasmehljivo:

»Niti smešno majhne pravne formalitete ne boste izpolniti, pa se ustite, kolik prijatelj ste.«

»Lagal bi, če bi podpisal.«

»Nič ne bi lagali. Trdno sem prepričan, da bi moral Vas zapreti, če bi hotel pravega.«

Župnik je čustvoval:

»Mohor! Lepo sem ti jo spredel. Bolje bi bil napravil, da ne bi bil prišel. Glej, zdaj mi je nastavil nož na vrat. Osmešil me bo in me spodil in nad teboj se bo še huje znesel, ker ve, da te imam rad.«

Nova slabost se ga je lotevala, težka nemoč, čudna trudnost. Vstala mu je žalost v srcu: »Pa sem rekel, da se ne vrnem brez njega na Knežo. Prav pravi galjot, da sem se ustil. Štefan, podpisal bi mu! Pa naj ima, če more verjeti. Naj ima ime, če misli, da je vest in da sem mu ga dal od srca in duše. Dobro, Mohor! Zapeljal sem te. Če je pravičen, ti ne bo samo odpustil, obžalovati bo moral, da te je strahoval.«

»To sva opravila,« je rekel grof hladno. »Imava pa še zadevo, ki se tiče Vas in mojega zadnjega povelja.«

Župnik je vzkliknil:

¹ Jaz imam Konstantinov, Vi Petrov meč v rokah. Zvezimo desnice, meč z mečem in iz šatorišča bodo vrženi gobavci.

»Izpustite Mohorja! Podpišem Vam in potem sva opravila.«

»Prosim,« se je naklonil grof in pokazal na list. Župnik je podpisal, ne da bi bral. Grof mu je stisnil roko in menil vljudno:

»Reverende, odslej Vas bom cenil drugače in z zadevo glede računov počakava, da boste trdnejši. Izvolite sesti! Takoj se vrnem.«

Odšel je. Koj za njim je vstopil sluga z vinom in pecivom. Štefan je gledal topo nanj, ko je pogrnil malo mizo in jo postavil predenj. Težka slutnja mu je legla na srce, kakor greh na dušo. Planil je kvišku in k mizi, kjer je bil podpisal, in je zgrabil list in ga raztrgal. Nato se je zasmejal hripavo pred začudenim slugo. Raztrgal je bil prazen list. Potem je velel:

»Odprite mi, da grem.«

Sluga mu je šel molče odpirat in je stopil na hodnik gledat za njim. Potem je zmajal z glavo in se vrnil. Štefan je stopil na cesto in je zagledal Mohorja in mu pohitel naproti.

»Mohor!«

»Lačen sem,« je odvrnil hladno župan in pljunil.

»Da te je le izpustil,« je dejal župnik.

Ravno sta hotela stopiti v bližnjo gostilno, ko ju je nagovoril zasopljen človek:

»Počakajte, reverendissime!«

Štefan se je okrenil in spoznal naddijakono-vega strežnika.

»Prečastiti, takoj morate k presvetlemu.«

»Mohor, čakaj name,« je rekel župnik in odšel s slugo.

* * *

Naddijakon je stal ob oknu s knjigo v roki. Župnik Štefan se je poklonil. Takrat je zazvonilo poldne. Naddijakon je počel moliti na glas, župnik je odgovarjal. Ko sta odmolila, je rekel naddijakon latinski:

»Sedi, gospod!«

Štefan je sedel za malo mizo, naddijakonu nasproti. Kanonik je bil prijetno obilen gospod; umerjeno se je kretal, očitno je ljubil pozo in hotel vplivati tudi zunanje. In znal je. Polglasno, božajoče vljudno je vprašal:

»Ali nisi bil pri grofu?«

Hladno je zavelo Štefanu v obraz in dušo. »Že ve,« je mislil, »ali ima take ljudi, da ga obveščajo?« Zadrego je začutil in je rekel, ko se je odkašljal:

»Bil sem, prečastiti.«

Foramiti je segel po majhni knjigi na mizi, vzdihnil in rekel tožeče:

»Justinianus quidam legem tulit, ut tribunal episcoporum forum necessarium esset pro clericis et monachis.«¹

Še hladneje je zavelo Štefanu v dušo.

»Prečastiti,« je odvrnil, »bil sem pri grofu v prav zasebni zadevi in ne na njegovo povelje.«

Preprosto je pripovedoval o županu Rutarju, njegovi ječi, svoji nezgodi in poti h grofu in je menil, da se čudi, kako je mogel izvedeti grof za Rutarja. Foramiti je zardel. »A ruthario quodam cognovi,« je pisal v svoji navadni vljudnosti; poslužil se je besedne šale, toda grof jo je bil domel. Vpričo župnika je občutil zdaj naddijakon zadrego in pozabil pozo in umerjenost.

»Ne govoriva o tem, moj sin,« je rekel hlastno. »Ti si grofu nekaj podpisal. Ali o tem ne boš govoril?«

»Bom,« je rekel Štefan. »Neumnost je sicer in samo mene se tiče.«

»Tako?« je zategnil naddijakon in citiral karajoče: »Quemadmodum Pontifex introspectiendi in palatium non habet potestatem, sic neque imperator in ecclesiam introspectiendi.«²

In znova je zavelo hladno Štefanu v dušo.

»Samo tebe se tiče, praviš, kar si podpisal?« je nastavljal naddijakon resno in segel pod talar in razgrnil list.

»Beri, moj sin!«

Župniku je zadrhtela roka.

»Beri na glas!« je ukazal Foramiti in župnik je bral:

»— da sem zapeljal neukega človeka k ne-pokorščini svoji in njegovi gosposki in sem kriv —«

Slovesno se je dvignil Foramiti:

»Kaj si storil! Raptori ecclesiasticarum tradidisti sancta!«³

V Štefanu je planil gnev in je čustvoval: »Dobro, roparju sem izdal svete reči. Kajpak! Pa zakaj? Zato ker morda ti grofu neumna pisma pišeš in moje priče izdajaš. O, saj vem! Od tebe se je naučil grof tisto o Konstantinovem meču in o gobavcih. Seveda, in zdaj sem jaz tak-le gobavec. Naj bom, naj pa bom.« Mirno je rekel na glas:

»Prečastiti, nisem bral, kaj sem podpisal. Moja vest je čista!«

Foramiti je citiral:

¹ Neki Justinian je dal postavbo, da boji škofovsko sodišče potrebna instanca duhovnikom in redovnikom.

² Kakor nima papež pravice gledati v kraljevski dom, tako tudi ne vladar v cerkev.

³ Roparju cerkvenega si izdal sveto.

»Qui fidens conscientiae suae negligit famam, crudelis est!«¹

»Slab sem bil. S čašo vina me je preslepil,« je odvrnil župnik.

»Ebrietate abstineant clerici!« je citiral še vedno naddijakon in razburil Štefana do prave ljutosti.

»Kaznujte me!« je vzkliknil in vstal.

»Po zaslugi!« je odvrnil naddijakon. »Toda zdaj boš moj gost.«

»Prečastiti,« je vzkliknil Štefan, »tako me ne kaznujte! Imam prijatelja, ki me čaka.«

»Pojdi v miru!« ga je odslovil Foramiti. Tisti dan je obedel raztreseno. Premišljal je smer in slog pisma, ki ga je sklenil pisati grofu za prijaznost, da mu je poslal usodno listino iz Štefanovih rok. Pravdala sta se. Pa to ju ni motilo, in sta izmenjavala najuljudnejša pisma. Grofu je prijala vitežka dvoriteljnost naddijakonova in je zares občudoval njegov slog in po zaslugi. Foramiti je oboževal spise Francozinje Madame de Sévigné in jo posnemal...

Štefan Golja se je sestal z Mohorjem in je mislil pri sebi: To si se skopal danes, Štefan. Pri grofu v kropu, pri naddijakonu v snežnici. In je menil trpko in na glas:

»Veš, Mohor! Drago sem te plačal.«

»Kako to?« se je začudil župan.

»Tako, da sem skoro dušo prodal záte.«

»Hentajte! Pa kako? Pet ur so me dalj priklenili, kakor je bilo sojeno. Pa so me še prej izpustili, preden ste govorili z grofom. Saj sem videl, kdaj ste prišli, in sem čakal, da pojdeva skupaj na Knežo.«

Župnik je sunil srdito s pestjo predse in polil vino:

»Kača, kača hudičeva!«

»I, no,« je menil župan mirno in pljunil pod mizo.

* * *

Do Ljubinja je Štefan molčal. Tam je obstal, položil županu desnico na rame in rekel:

»Z mojo gostilno ne pojde več. Zato sem rekel: Luciji jo izročim, ti pa ji daj Petra za moža. Lepo bosta tobrnala in grof se bo obrisal s svojo prepovedjo. Ali ti je prav?«

»Če bo dekle maralo fanta,« je odvrnil mirno župan.

Župnik ni odgovoril. Mislil je zopet svoje misli. Molče sta prešla Tagliatovo krčmo, ko ju

¹ Kdor se na svojo vest zanese in se ne zmeni za ljudski glas, je okrut.

je srečal mitničar Zucco, stegnil roko in pokazal obesek:

»Ali ste videli, signor parroco?»

»Saj ima oči,« je menil župan.

»Dobro,« je prikimal Zucco, »jutri ne več. Niti slepci.« Vsadil se je pred Štefana in se ogorčil:

»Gospod župnik! Vaša roka, hej! To mi obljubite: Ne ostanite dolžni! Eno, vsaj eno po glavi, kadar ga srečate, tatu in sleparja.«

»Katerega tatu?« se je začudil Štefan.

»Qui pinxit, domine reverende. Antonio Locatelli mu je ime. Ali naj ponovim, gospod župnik?»

»Ni treba, gospod Carlo,« se je nasmehnil župnik.

»Va bene!« Mitničar je šel svojo pot k Tagliatu, ki ga je sprejel z glasnim pozdravom:

»Dobrodošli, gospod Edmondo.«

»Ne!« je odvrnil mirno mitničar. »Meni je Carlo ime, če pa ni tebi Lucifer, ne vem.« —

Župnik in župan sta šla tiha svojo pot na Knežo.

»Samo premišljate,« je rekel župan. Župnik se je vzdramil:

»Glej, premišljam, zares! Edmondo Zucco je bilo ime Lucijinemu očetu.«

»Kako to veste?« je vprašal začudeno župan.

»Pismo nosim zanj.«

»Pa kje je zdaj?«

»To je, Mohor! Če bi vedel. Mitničar je Zucco, a trdi, da nima žlahte ne bratov. Vso Tolminsko sem že preprašal. Ni ga.« Zamišljen si je segel v suknjo in postal.

»Ali ste kaj izgubili?« je vprašal župan.

»Brevir!« je odvrnil nemirno župnik.

»In pismo v njem!« je dodal čez hip. Po par korakih je obstal in viknil:

»Ne, izgubil nisem. Vzeli so mi ga.«

»Pa kdaj?« se je začudil župan.

»Tisti dan, ko so tebe zaprli, so me skoro ubili,« je odvrnil župnik.

»Hudič!« je ušlo županu, ki se je vendar enkrat začudil...

VI.

Grof Jakob Anton je bil poslal sla iz Gorice v Tolmin, da naj mu pripravijo stanovanje. Ivan Ignacij je odgovoril, da je stanovanje pripravljeno in naj stari grof poišče v Gorici spretnega lepopisca. Rabil ga je za svojo spomenico. Grof Jakob Anton je lepopisca pozabil in odšel ob dveh ponoči iz Gorice, ker je bil še vedno romantičen in je ljubil nočno vožnjo. V svitu prve zarje je vozil od Volč proti Tolminu. Hlapcu, ki ga je spremljal,

je bil vzel vajeti in je gnal okrutno, trd, zarji naproti. Hipoma je pridržal konje in pokazal z bičem hlapcu na kup sena ob cesti. Dvoje nog z raztrganimi golenicami je gledalo iz kupa. Hlapec je potegnil za noge in izvlekel zavaljanega človeka, ki je začel kihati in zehati in si meti zaspane oči. Hlapec ga je sunil grofu pred voz. Grof Tisihudič se je zakrohotal:

»Dio ladro, kolik Uliks!«

Nemarni človek se je hipoma predramil in streznil in se začel priklanjati:

»Presvetli, spal sem. Odkar pa bedim, sem prepokoren sluga in voščim presvetlemu gospodu gospodu dobro jutro, zdravje in moč.«

»Kdo si, božanstveni?« je vprašal grof veselo.

»Verum, Tersites, miserrimus in orbe, Vaša milost. Ne sejem, ne žanjem. Bog skrbi zame, kakor za lilije v polju.«

»Prekrasna lilija v polju,« se je zasmel grof.

»Najnevrednejši in najubožnejši sluga velike čedajske cerkve,« se je predstavljaj klatež Locatelli, »pošten in poznan. Moje ime je reverendus Allegro.«

Grof se je zasmel, da sta se konja plašila.

»Ugajaš mi, reverende Allegro. Večjega šaljivca še nisem srečal.«

»Resnico sem povedal, presvetli, kakor gotovo sem še tešč,« se je udaril klatež skesano na prsi in pogledal ginjeno proti nebu.

»Ti mašo bereš?« se je začudil grof.

»Moja goreča želja bi bila,« je vzdihnil klatež. »Non permittunt, ordines non habeo.¹ Imam šole, alumnatus fui,² latinski pišem, italijanski in nemški. Govorim kranjski in morlaški. Dignus, dignissimusque fui.³«

»Kako živiš, dignissime Allegro?«

»Molim, študiram, zdravim gliste in garje in režem živino. Kmeticam zibljem otroke in zagovarjam uroke, pišem pravde, slikam cerkve in kapelice in pesnim.«

»Ti si velik, domine Allegro,« se je smejal do solz grof.

»S seboj nosim izpričevala svoje umetnosti, presvetli,« je odvrnil klatež in izvlekel nekaj zamazanih listov in jih razgrnil. »Opazujte, presvetli. To je martirij svete Neže in to je sveti Maver, opat. Ni kopija. Po prapismih sem ga risal. Presvetli, petdeset lir, platno in barve! In jaz Vas vzobličim od nog do temena, sijajno, verno.«

¹ Ni dovoljeno. Nimam redov.

² Bil sem bogoslovec.

³ Vreden, najvrednejši sem bil.

Grof je motril klateževe risbe in vprašal:

»Ali je to tvoje pismo?«

»Scripsi quod scripsi,«¹ je odvrnil smešno slovesno klatež.

Grof je potegnil za vajeti in vzkliknil:

»Reverende Allegro, ugajaš mi. Službo ti vem. Teci za vozom!«

Tako je postal Antonio Locatelli lepopisec tolminskega grofa in gospoda in se začel rediti in razvijati v sijajnega tovariša staremu grofu Tisi-hudiču...

* * *

Takrat so zorele črešnje na Kneži in župnikova Lucija jih je bila vesela in jih je dočakala pozneje ko sicer, ker je bil župnik v svoje pravde zamišljen pozabil vsakoletne obljube, da jih bo jedla tri mesece in tri dni, od prvih beneških do zadnjih na Kranjskem pod Ratitovcem...

Sedela je na vrtu ob kameniti mizi ob košarici sveže nabranega sadu in je sanjala sama vase in se poigravala med sadjem s prsti. S trudno slastjo je vsesala zdajpazdaj svoje lepe ustnice v krhko sveže meso, izbrusila peško in zajela zopet iz košarice. In ko je zajela, je redila sad ob sadu na mizo in je vzrastlo na mizi pred njo ime, ki ga je nosila vrezanega v droben prstan in ga natikala tajno in kadar je legla zvečer v svoji tihi sobi v čudne, bridkosladke sanje. In je rdelo pred njo na mizi ime ljubljenega moža.

»Camilo!«

Planila je plaho kvišku in zabrisala ime, ki ga je bila dopisala. Ko pa je videla, da je sama, je klonila vase, vsa prevzeta svojih sanj in spominov vse od prve ure, ko je spoznala mladega komisarjevega nečaka in uradnika, pa do minute, ko ji je bil nataknil zaročni prstan. Spoznala ga je bila velikonočni torek na sejmu pri Sv. Luciji pred dvema letoma. Takrat so bolele Bogatajevo Tončko oči in se je bila obljubila sveti Luciji in Lucija jo je spremila. Med mašo si je snela Tončka obvezo in je zajokala, da je zdrava. Pa ji je bilo prišlo le slabo od ganotja in jo je morala Lucija peljati iz gneče. Tončka ji je polzela iz rok. Takrat je stopil od kdovekje in ji pomogel in sta spravila bolno deklico pred cerkev in ji zopet zavezala oči, ker so jo ščemele od solnca in barev. Ob njej sta govorila in pokleknila drug ob drugem, ko je pozvonilo k povzdigovanju... Od takrat je postala Tončka Luciji še ljubša in je ozdravela in so se ji smejale lepše od prej otroško vesele oči.

»Le taji, Lucija, saj sem skozi obvezo videla, da je lep. To bi bila vidva gosposki par! Ne, nič bi ne bila lep par. Kaj bi rekel Peter, ubogi fant!«

In se je zgodilo, da je odvrnila Lucija:

»Tončka, morda bi Peter tebe vzela.«

Sredi smeha sta zaplakali in se objeli...

»Camilo, moj lepi!«

Lucija je dvignila oči in je stal župnik Štefan pred njo in je vprašal:

»Tolminka mala, kaj je najboljša?«

Ni odgovorila v svoji zmedi in je povescila trepalnice, da so padle, sladek mrak na belo lice. Štefan je menil:

»Nič nisi več otrok, Lucija!«

Ustnice so ji drhte, trepetale so ji roke. Župnik je vprašal mehkeje:

»Vsaj malo, kajne, Lucija, že misliš na možitev?«

Plaho se je zganila:

»Stric — zakaj?«

Dvignila je proseče svoje oči in vstala. On je govoril:

»Zato sem te vprašal, ker te imam rad, Lucija, in ti želim srečo na zemlji in v nebesih. Pa te vidim, da si vsa žalostna in boleha in ne veš, kako. Jaz pa vem, kako je to in da so zdaj taka-le tvoja leta in tudi vem, da bo ta potrnost minila, in sram te ni treba biti in če ti Neža zakon graja, ne poslušaj je, ki je stara poštena devica in prisvojena in govori, da ne sodi ne v cerkev, ne v hlev. Za to sem jaz tu, tvoja mati in tvoj oče, ki ju sirota ne poznaš. In rad te imam.«

Solze so navrele dekletu v oči. Tudi župnik se je raznežil:

»Da, rad te imam, Lucija, in Boga hvalim, da te mi je dal za šolo in bi brez tebe posurovel v prepiru in jezi, ves gluh za pesem in smeh. Pa si ti, Lucija, moj smeh in moja vesela pesem.«

Nežno jo je prijel za roko in ji gledal v obraz in vprašal:

»Če ga maraš, seveda, če ga maraš Petra — reci no! Dam ti ga —«

Ustnice so ji drhte sunkoma kakor v joku. Njena duša je iskala, da bi govorila in je onemela v boleznem trepetu, ki je sličil otroškemu ihtenju in neizgovorjeni prošnji dorastle žene. Takrat je izpregovoril nekdo za njima, tiho, boječe:

»Gospod župnik, Tolminski Vas iščejo.«

»Mene?« je vzkliknil župnik in se obrnil. Neža je stala za njim.

»Kateri Tolminski?« je vprašal in se okrenil z naglim korakom v župnišče. Lucija se je zgrudila utrujena do smrti na klop. Topa je šla Neža za

¹ Pisal sem, kar sem pisal.

župnikom. Ko je bila v veži, ji je stopil brat s pismom v roki nasproti in vzkliknil bridkoveselo:

»No, Neža! Lepega brata imaš, lepega fajmoštra, zares. Le vprašaj Tagliata. On ve. Naša Lucija je moja hči. V Tolminu so mu verjeli. Neža, še ti verjemi, verjemi no, Tagliatu in grofom Tolminskim pa Foramitiju, naddijakonu.«

»Gospod župnik,« je vzdignila Neža proseče roke.

»Seme,« se je zasmel brat. »Pisanja jim ponese in pomolim pod dolge nosove, pomolim, pomolim...«

Sredi stavka je utihnil in se prijel za glavo. Spomnil se je brevirja, ki ga je izgubil in pisma, ki je bilo v brevirju in je bilo zadnje pismo Lucijine matere očetu njenega otroka. Župnik je stopil v svojo sobo in začel hoditi gori in doli. Potem je zagledal dijaški rapir v kotu, ga zgrabil srdito in suval predse in vzklikal:

»Tat, rokomavh, ubijal si me. Dvesto lir si mi potegnil iz suknje. Brevir mi prinesi nazaj, dvesto lir dobiš po vrhu, tristo, štiristo, tat!«

Ko se je umiril, je sedel in pisal naddijakonu. V nedeljo pred mašo mu je pisal naddijakon: »Verujemo ti! Toda ne pozabi očetovskega opomina: Qui conscientiae suae fidens, negligit famam, crudelis est.«

»Dobro,« je rekel župnik. Po maši se je obrnil pred oltarjem in je rekel:

»Molili ste, zdaj poslušajte, kar vam moram povedati. Gorje mu, kdor obrekuje katerega koli izmed služabnikov cerkve. Kakor ajd vam bodi in ropar. Mene je obrekoval krčmar Tagliat in me bo še. Kakor ajd —«

»Laže,« je vzkliknil nekdo ob vratih. Golja je zbledel. Ob vratih je nastala gneča. Moški so planili na predrzneža. Bili so trije biriči in so vlekli za nože. Takrat so našli domačini polena. Biriči so iskali proste poti in eden je sunil po cerkveniku Petru in ga ranil na roki. Za hip so obstali kmetje, biriči so se umikali. V naslednjem hipu je letelo krepelce in zadelo biriča, da je zaklel. Ljudje so pobirali kamenje. Biriči so siknili z noži in zbežali proti Podmelcu. Nekaj fantov je skočilo za njimi.

»Nazaj,« je zaklical hripavo župnik in so obstali. Stal je med njimi gologlav, v svečeniškem ornatu, visok.

»Možje in žene,« je rekel, »zapomnite si to uro, ko se je našel človek, ki je v cerkvi ugovarjal duhovniku božjemu, in se je našel drugi, ki je na cerkvenem pragu prelival kri, in se je našel, ki ju je z vinom najel, da sta storila, kar sta storila. To

uro si zapomnite, ko si je ta človek sam podpisal sodbo in pogubljenje. Zdaj pa pojdite domov in ne napadajte. A pazite, da vam ne podpalijo bajt. Župan in dvanajstija pa bodo skrbeli, da bo red in da izve gosposka, kaj se na Kneži godi.«

Župan je zbral dvanajstijo, da bi se pogovorili, kaj bi rekli pred grofom in kako. Trmoglav Tone Božič iz Klavž je trdil, da mu župan krivično deli grofovsko opravke in je nagajal, češ: Sam si je skuhal fajmošter spor in prepir s Tagliatom in biriči. Sam naj toži in se pravda, če ga je volja in če je mož za to.

»Sram te bodi,« je odvrnil Mohor, »kakor baba si čenčav.«

»Res je, norčava sta, ti in fajmošter,« je odvrnil Božič.

Mohor je mirno pljunil in menil:

»Zajca imamo v dvanajstiji.«

Božič se je vzdignil in rekel:

»Tlako si mi meril v torek. Zdaj veš, kaj je moja pot.«

»V sredo si prost,« je odvrnil župan.

»V sredo bom kopal samemu sebi,« je zaključil Božič in šel.

Župan je sedel in rekel mirno:

»Sitnost je šla,« —

Župnik Štefan je tisti večer domislil, sedel k mizi in začel pisati. Poročal je naddijakonu o dogodku v cerkvi. To je dopisal. Potem je urezal novo pero, da bi pisal cesarju bridko tožbo čez grofa in gosposko, čez galjote in Tagliata. Pa ni dopisal. Skozi odprto okno mu je priletel kamen v sobo. Pobral ga je in je bral na papirju, ki je bil vanj kamen zavit:

»Cave canem insanum!¹ Ne hodi sam in ponoči skozi Podmelec in vrata zapiraj, ker te zalezujejo lopovi, katere je plačal. Obesek sem snel. Veruj mi.«

»Glej, dušo pijano,« je vzkliknil župnik, »kdo bi bil verjel, da je Zucco pošten. Je le prav, da sem mu rešil pijano življenje!«

Drugo noč je pisal župnik. Noč je bila svetla, polna vonjive trpkosti. V lipah pred župniščem je šumelo, šumelo je korito na vasi, šumela je nizko pod vasjo Bača med bičevjem in lapuhom. Zdajpazdaj so jeknili trudni koraki na cesti. V pozni uri so prihajali ljudje s tlake, dve, tri ure daleč iz visokih planinskih senožeti. Čudna ginjenost je ležala v župnikovi duši in je pisal krčevito, trdo. Srce se mu je trgalo na papir. Večkrat je čuvstvoval župnik v tihih nočeh življenje svojih faranov,

¹ Čuvaj se steklega psa.

samovoljno nasilje gosposkih ljudi, težke razmere, v katerih živi sam in živijo tlačani z ženami in otroki. Ob drugih prilikah je čutil pri takem pre-mišljanju negotovo boleš: topo nemoč, nemo ob-nemoglost. »Tako so padle gore, premakni Jalov-nik, Štefan, če moreš, obrni Bačo! Povej kozlu, da so planine, povej volu, da ima roge. Povej jim, da so ljudje in da je pravica za vse ljudi, če ne mislijo.«

V tej uri, ko je pisal župnik cesarju, se je bila topa nezadovoljnost v njem izlila v jasno misel: Vsemu je treba časa, da dozori. Ne prisiliš lonca, da bi vrel, kako bi dušo, da bi spoznala? Ali si spoznal ti, Štefan? Deset let bo že, kar se otepaš z grofi, pa si se komaj pred dvema dnevnoma do-mislil, da je cesar, da je pravičen gospod in da bo bral tvojo tožbo in ti bo pomagal. Pišeš in veš: dobro je, odslej bo drugače, tako kot dozda je ne bo več.

»Ne bo več,« je ponovil glasno in pisal:

»Dovolj kruha je na Tolminskem, presvetli gospod cesar, samo pravično naj se deli. Če je tlaka, naj bo, pa naj bo po pisanih pravicah in ne po pameti biričev. In če je desetina, naj bo po vesti in premoženju! Pa je zdaj tako pri nas, da je samo eden vse in je samo zanj pravica in smo vsi drugi kakor ovce, ki jih strižejo in ne napasejo, in sem jaz duhovnik božji in njihov dušni pastir, samo oven v očeh črednikovih, ki mu je dana oblast. Pa ga ni črednika s toliko oblastjo, da bi smel tepsti čredo brez vzroka in preganjati ovna, ki jo vodi po svoji pameti, kakor mu je dal Bog. Ni ga go-spoda, ki bi smel biti krivičen podložnim. Meni in mojim pa je bil, je in bo, če mi cesarska visokost ne priskoči v pomoč. Zato sem sklenil in bom po-vedal in bom naštel po vrsti vse krivice, ki so mi jih storili tolminska gosposka v prvem, v drugem in v tretjem, in bom obrazložil in s pričami in pri-sego, če treba, podprl, kar bom napisal.«

Sredi molka je brlízgnilo v noči od sosednje mitničarjeve hiše. Župnik je dvignil glavo in po-sluhnil. Potem je nadaljeval:

»V prvem: Tožim grofa in gospoda Tolmin-skega, da mi je nepostavno prepovedal sklepati letne cerkvene račune. V drugem: Tožim, da je škodoželjno prepovedal svojim podložnikom piti moje vino. V tretjem: Tožim, da mi je nagajal pri zidanju farne cerkve, cerkvenčeve hiše in mojega lastnega doma na Kneži in je strahoval mene in moje ljudi, župana in ključarje, ključarje z grožnjo, župana z ječo in denarno kaznijo in je mene, bol-nega in ranjenega z vinom preslepil, da sem pod-pisal, kar je proti moji pameti in vesti. In še tožim,

da ne najdem posluha pred njegovimi sodniki. Ni jih, da bi iskali in kaznovali njega, ki me je na cesti moril in oropal, ni jih, da bi ustrahovali zlobnega človeka, ki me sramoti javno in nasilno, obrekuje in psuje. Ni jih. Pač pa so in kričijo name, kadar si sam pomagam: Ecce, ecce, nevaren človek, upornik, ki ščuje proti gosposki in cesarskim.«

Zopet je brlízgnilo v noči. Nemiren se je zgani-l župnik, vstal in stopil k oknu. Videl je zvezde. Gostosevci so bili visoko. Vedel je, da je pozno, in se je domislil, da je minil večer in mu ni voščila Lucija. Rahlo je šel iz sobe in je posluhnil pred njenimi vrati.

»Spi kakor otroci,« je mrmral in se vrnil in je pisal dalje. Pa ni pisal dolgo in je vstal in šel in potrkal:

»Lucija.«

Ni se oglasila.

»Lucija, lahko noč!«

Ni odzdravila. Vrnil se je in je bral, kar je bil napisal, in je bil zadovoljen. Potem je zaključil pi-sanje in molil. Potem je legel in mislil na goriškega denarničarja Gorčarja, sivega znanca:

»Njemu ponesem tožbo, on ve, kako je treba poslati na Dunaj.« Bil je razgret od pisanja in se mu ni dremalo. In je vzel knjigo in je bral iz pisem svetega Pavla:

»Scriptum est enim in lege Moysi: Non alli-gabis os bovi tritुरanti. Numquid de bovis cura est Deo? An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt.«¹

Čudno nemirno je vstalo v njem hrepenenje po Lucijini besedi in je bral, ne da bi vedel, kaj bere:

»Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrificerem... Et factus sum Judaeis tamquam Judaeus... iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege... omnibus omnia factus sum... Omnia autem facio propter Evangelium: ut parti-ceps eius efficiar... unus accipit bravium... Sic currite ut comprehendatis. Sic curro... sic pugno, non quasi aërem verberans: sed castigo corpus meum et in servitute redigo...«²

¹ Pisano je namreč v Mojzesovi postavi: Ne zavezuj volu gobca, kadar mane. Ali Bog za vole skrbi? Ali zavoljo nas to govori. Res, zavoljo nas je to pisano.

² Zakaj, ko sem od vseh prost bil, sem se vseh sužnjega storil, da bi jih več pridobil. Judom sem postal kakor Jud... njim, ki so pod postavo, kakor da bi bil pod postavo, dasi-ravno nisem pod postavo... vsem sem vse postal... Vse to pa delam zaradi Evangelija, da bi ga deležen postal... eden dobi stavo... Tako tekajte, da jo dosežete... Tako tekam, tako se bojujem, ne kakor da bi po vetru mahal: temveč tarem svoje telo in ga v sužnost devam...

Župniku se je zazdelo, da čuje rahel šum vrat in tiho stopinjo zunaj na stopnicah. Vstal je naglo in šel z lučjo iz sobe in je zopet potrkal na Lucijina vrata. Rahlo je kriknila. On je rekel:

»Ne boj se, otrok. Tvoj stric je. Lahko noč.«

»Lahko noč,« je zašepetala.

Župnik je ležal potolažen in upihnil luč. Zunaj na cesti je udarilo konjsko kopito.

»Ta je pozen,« je mrmral župnik in se domislil Foramitija. »To je dobro, da me ni videl, ko sem trkal, rekel bi, da sem okruten.«

Že pol dremaje je šepetal:

»Qui negligit famam, crudelis, crude—«¹

Zjutraj je našel v svoji kleti odprt sod in pol vedra vina na tleh. V vinu je ležala čepica, kakoršno so nosili biriški ljudje. Zato je najel par mož, da bi čuvali po noči krog hiše. On sam je krenil po Grapi proti Gorici...

Stari pravnik Franc Gorčar se ni mogel nasmejati Štefanovi pritožbi, spisal mu je novo in računil osemnajst lir. Štefan je plačal tri goldinarje avstrijskega denarja in se poslovil. Soparna je ležala cesta od Solkana do Plavi. Župnik si je osveževal davne spomine. Po tej poti je hodil v davnih dneh velikega upora s svojim očetom. Našel je kamen, kjer sta bila obstala, da bi se ločila, in je obljubil očetu, da bo mašnik, in mu je oče proročeval, da se bo tudi on puntal. Bridko ganotje je objelo Štefanu dušo. Odkril se je in molil:

»Mir tvoji duši, moj oče, in njim, ki so prestali bridko martro in storili težko smrt.«

Trudno so cvrčali škržati v nizkem grmovju. Temen oblak je visel na severu nad Tolminskim kotlom.

»Moker bom,« se je vzdramil župnik in začel hoditi hitreje.

V Ušniku ga je res zajela nevihta. Prevedril je pod skalo. Nebo se je ubrisalo. Belo je bilo zapadlo tolminske Peči. Na Čiginju je videl Štefan, da je bila toča. V Volčah je našel pol vasi pred župniščem. Ženske so vreščale, moški so kleli. Bled je stal Matko ob oknu in jih krotil. Ko je zagledal Štefana, je vzkliknil:

»Štefan, pomačaj mi, ubiti me hočejo!«

Štefan je stopil med ljudi in je vprašal:

»Ali ste nori?«

Ženske so šumele, možje so postali zmernejši. Strastnoživ pohabljen pritlikavec je vpil:

»Malič, nam je točo naredil.«

Štefan je pokazal na Matkov vrt:

»Čigav je vrt?«

»Njegov!«

»Pa pravite, da je točo naredil! Ali jo bo sebi najobilneje nasul?« Zrastel je z glasom: »Šemasti ste! Domov pojdite, da vas Bog, ki je švrknul, ne udari zares!«

Pohabljenec se je usadil pred župnika:

»Odgnal je ni, pravim. Seveda, kdo bo gledal na vreme, če ima mlado babo v hiši.«

»Zdaj slišiš sam, Štefan,« je vzkliknil Matko, »zdaj jih slišiš, kako govore.«

Štefanu je udarila rdečica v čelo, ostro in okrutno se mu je urezalo ob ustnice:

»Tepec pokvečeni!«

»Vem, kar sem videl,« je ugovarjal pritlikavec.

»Si videl?« je zategnil Štefan porogljivo in po volčansko. »Ti bom takoj povedal, kaj si videl.«

»Že vem, da ste njegove vrste!«

»Ne veš še,« je vzkipek Štefan in udaril zavedavcu v obraz in ga vrgel vznak po tleh. Nato je vrgel žene narazen in zaklical:

»In zdaj mi odpri, Janez Fridericus!«

Deset minut pozneje je bilo mirno pred župniščem. Matko in Štefan sta si napila. Matko je bil od srca hvaležen Štefanu. Štefan je ostal resen in je menil:

»Iz hiše bi jo dal in imel bi mir.«

»Veruj mi, da sem nedolžen,« je vzdihnil Matko.

»Nepreviden si in trmast,« je menil Štefan in se kmalu poslovil, ne da bi pregloboko čustvoval z Matkom. Ni človeka ni srečal, ko je stopil na cesto. Ko pa je krenil mimo zadnje hiše, je stopil izza vogala pritlikavec in zagrozil polglasno za njim:

»Čakaj, saj vem, kdo ni tvoj prijatelj in te ne bo branil.«

Štefan je šel po cesti navzgor v Tolmin, ko ga je dotekel jezdec na spenjenem konju in razjahal. Štefan se je ozrl. Mlad, premočen gosposki človek se mu je odkril in pozdravil:

»Dober večer, gospod župnik.«

Štefan je snel široki klobuk in se začudil:

»Nič ne vem, ali se pozna?«

»Dobro Vas poznam,« je odvrnil jezdec, »videla sva se že večkrat. Camilo Formentini mi je ime, moj stric je komisar Vihtelič.«

»Zares!« je vzkliknil župnik. »Vaš stric? Poznam gospoda! To se reče, samo dobro sem slišal o njem. Prav res, videl sem tudi Vas, na Kneži...«

»Da,« je odvrnil Formentini, »stric je bolehen, nadomestujem ga. Opazili ste gotovo, da se ustavljam pri knežanskem mitničarju.«

¹ Kdor dobro ime zanemarija, je okruten.

»Nisem vedel.«

Umolknila sta. Bila sta vrhu klanca. Formentini je pridržal konja. V njegovih kretnjah je bila neka vihrava živahnost.

»Izvolite z menoj, gospod župnik,« je rekel, »predstavil Vas bom stricu. Je sicer čudak, toda ljubezniv.«

»Kakor Vi!« je odvrnil veselo in odkritosrčno župnik, toda povabilo je odklonil.

»Imam opravke, zelo nujne opravke in bom pozen.«

»Pa drugič, gospod župnik.«

Lahko se je vzpel na konja, zamahnil s čepico in pognal okrog vogla.

»Tak si bil ti v njegovih letih, Štefan,« je mislil župnik veselo. »Glej, in si star postal in ne bi pričakoval, da pojdeš po Tolminu in boš našel človeka, ki ga boš vesel.«

Veder je pozvonil pri naddijakonu, da bi mu izročil spomenico glede dogodka z biričem v cerkvi zadnjo nedeljo. Kako pa se je začudil, ko je privihral Foramiti sam v vežo in ga sprejel strogo:

»Kaj delaš, gospod, na Kneži? Ali si zares pogubil svojo dušo?« S strogo kretnjo je pokazal na bližnja vrata. Omočen jih je odprl Štefan in vstopil. Naddijakon za njim.

»Kako je ime tvoji varovanki?« je vprašal naddijakon.

»Lucija,« je odvrnil župnik. Srce mu je začelo plati čudne groze.

»Koliko je stara?«

»Dvajset let.«

»Kako živiš z njo?«

»Kakor oče z lastno hčerjo.«

»Na njena vrata hodiš trkat ponoči.«

Štefanu je udarila rdečica v blede lice.

»Nedolžen sem!« je zastokal.

»Pričo imam, ki te je videla! Taka je tvoja nedolžnost?« Izvlekel je pismo in bral:

»Moj birič, ki se je skril v župnišću na Kneži, je videl župnika, da je trkal —«

»Lopov!« je vzkipek Štefan. »Še mu ni dovolj, še me ponižuje!« Tresel se je od strasti. Hlastno je poročal o vsem, kar se je bilo zgodilo zadnje čase na Kneži. Izvlekel je svojo spomenico, povedal, da je bil v Gorici in da je nesel pritožbo na grofa. Potem je govoril o Luciji, o svoji skrbi do nje, o nameravani njeni možitvi...

»Dobro,« ga je ustavil naddijakon, »verujem ti. Toda okrutni si bil, crudelis fuisti! Zato ti zapovem: Iz hiše daj dekle. Takoj jo moži!«

Štefan je sklonil glavo in rekel:

»Prečastiti, storil bom po povelju.«

Spomnil se je bil svoje trdosti z Matkom in solze spoznanja so mu vrele v grlo.

Vso pot do Kneže je govoril s čudno ginjenostjo ime svoje mile varovanke in premišljal, kako ji bo razodel, da se morata ločiti. Tik pred domačimi vrati je domislil:

»Napisal ji bom, da bo brala. In potem posvatujemo, Lucija, posvatujemo.«

Nevoljen si je moral otreči solze...

(Dalje.)

Vrnitev.

France Bevk.

Modro in sinje nebo, obrobjeno od črnih gora, na najvišji gori sneg. Potok je bil moten, vrbe so dremotno visele nad valovi in nad belim prodom. Hiše v rebri kot beli praznični otroci z velikimi očmi. Tak mir in občutje kot med procesijo ob Telovem: le petelinje petje se razlegne v molk.

Z nahrbtnikom je stopal skozi log in mislil:

»Eno leto me ni bilo in še eno in še mesece po vrhu. Bog ve, če je moj obraz še moj obraz? Če se je žena postarala ali pomladila? Če so otroci zdravi, njeni — moji, če niso davna pisma lagala v tolažbo meni in nji?

Na vrtu bo. Nad gredo vpogibajoča se. V lepi bluzi. In fantek pri njej in deklica pri njej, obadva s smehom in ljubeznijo: mama, mama, mama. Ali znata reči: ata?

Ko se bo ozrla, bo stegnila roko: »Ni te bilo dolgo.«

»Dolgo,« rečem.

Še je mlada. Zrla me bo. Potem šele me bo poljubila. Otroka tudi.

»Skoraj je drugačen tvoj obraz!«

»Skoraj,« rečem. Držim jo in ne vem več česa.«

Zavrgel je to glasno misel in pospešil hojo.

»Na balkonu bo. Svoj čas je bila vedno na balkonu, da me je videla, kadar sem se vračal čez eno ali dve uri. Pa je zletela čez stopnjice, ujela glavo in jo poljubila, vzela brašnjo, tekla v sobo z njo in zopet meni nasproti, ljubka srna.

Kako se bo sedaj zvršilo to? Mislim: že dve leti zre skoz okno in z balkona.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Ivan Pregelj.

VII.

Vstopil je v kuhinjo in našel župana z Nežo. Župan se je dvignil in pozdravil.

»Dobro, Mohor, dobro,« je rekel župnik. »Tu si. Paziš. Práv je. Ostani. Pogovorila se bova resne reči. Ali je Peter že zdrav?«

»Tisto malo vbadljaja, kaj bi bilo,« je odvrnil župan mirno. Vstopila je Lucija. Župnik je postal čudno nemiren.

»Oh, stric,« je vzkliknila, »koliko smo se bali za Vas.«

»Pa čemu?« je vprašal hripavo.

»Zaradi biričev,« je dahnila. Župan je menil mirno: »Smo se namenili včeraj štirje k grofu, pa so nam pot zastavili pred Tagliatom.«

Župnik se je smejal hripavo.

»Pa ste se jih zbalili! Lepi možje!«

Župan je pogledal okoli sebe, kakor bi iskal, kam naj pljune, in je menil:

»Eden je Mohor in župan. Bogatajev in ključarjev je več.«

Župnik je stopil k njemu in mu stisnil roko:

»Mohor, meni ne zameri! Pa tudi drugim odpustiva. Saj je jutri še en dan. Pojdemo jutri in jaz vas popeljem.«

Nato je odšel v svojo sobo in legel oblečen. Bil je skrajno izmučen. Čez dobro uro se je dvignil in naročil po Neži vina. Oživel je in začel moliti brevir. Ko je domolil, je vzel pero in pisal. Pisal je Luciji, da bi brala zjutraj, kadar odide on v Tolmin... Ko je dopisal in zganil list, mu je bilo, kakor da je napisal testament. Legel je, pa ni mogel spati. Davni spomini so vstajali pred njegovo dušo. Tisti mladi, živahni Tolminec, ki ga je bil srečal, mu je obudil stare, pozabljene dni. Tudi on je bil mlad in je jahal konja in sukal rapir, bral Gravinovo poetiko in se učil madrigalov iz Lamene-je. Takrat je ljubil prvič in edinič, tako čudno žalostno in nesrečno, kakor v storiji: Prvo je bral svoje stihe in je ona sedela ob stari materi. In potem mu je večkrat stisnila roko. In potem je prišlo čezenj, da je skril v madrigal njeno ime in je ona našla skrivnost. In potem ni nič več bral in je izginil iz mesta, kjer je bila ona, ker ga je klicala obljuba drugam in se je bil zaobljubil močnejši od Kandidate s temnimi očmi, ker se je bil zaobljubil, nagubani sušičasti ženicici na Kneži, svoji umirajoči

materi, in je bil obljubo potrdil očetu, ko je šel v bridko smrt pod kip svetega Ignacija na Travniku v Gorici. Toda še enkrat, samo še enkrat je hotel videti Kandido s temnimi očmi in je šel skrivaj in daleč v Čedad. Blizu njenega doma je stopil v taberno. Glasna pijana družba je bila v gostilni. Krepil se je tiho in sam zase, ko je vstopila slabotna starka in je vsa plaha odštela nekaj drobiža za malo mero vina in se boječa zopet prerila skozi pivce na ulico. Takrat je bil že vstal, da bi šel za njo, ker jo je bil spoznal. In je vendar dvomil in je vprašal gostilničarja, ali jo pozna. Krčmar jo je poznal in je povedal glasno, da so slišali vsi:

»Donna Antonia, una povera madre.«

Takrat je planil med pivci mlad, razgret dečak in zaklical:

»Kaj revna? Prav ji je. Bolje bi bila pazila hčer.«

»Katero hčer?« je vprašal Štefan.

»Njeno hčer,« se je zasmejal objestnež. »Ali jo želite poznati? Dvoje hiš tu doli na levo. Izvolite!«

V zboru so se smejali pivci.

Štefan je vprašal strahoma, boječe:

»Ali je Kandida bolna?«

Še glasneje je buknil smeh. Objestnež je klical: »Aegrota! Utique. Babice ji bo treba. Toda moža! Kje bo dobila moža! Aegrota, utique! Ali hočete biti Vi njen mož, ali ste samo boter?«

»To vem, da si ti nesramnež,« je vzkliknil Štefan. Planili so po njem. On je izvil prvemu rapir in se branil. Stal je v vratih in odbijal njih napade. Potem je začutil, da je ranjen, in je sunil besno. In eden med njimi, morda preglasni objestnež, je zakričal. Takrat je uskočil in bežal divje, dokler ni obležal v noči v jarku kraj ceste...

Nemirno se je zganil župnik Štefan na postelji. Otikal je stari obronek in zaječal:

»Miserere Domine, irae meae et peccatorum juventutis meae!«

Dolgo je molil in se ni umiril in le omilil je strah svoje duše in mrmral:

»Še to, še to naj izve o meni grof, da se mi osveti in me poniža.«

V motne in mrzlične sanje mu je klonila duša in je zaspal. Petelini so peli jutro. Po dveh urah je vstal in maševal. Pred cerkvijo je našel do dvajset fantov in mož in se začudil.

»V Tolmin!« je rekel župan Mohor.

»Zares,« je vzkliknil župnik. »Tudi jaz moram z vami.«

Stopil je v župnišče in se kmalu vrnil. Bil je bled, star. Zdelo se je, da je ob sencih osivel. Nasmehnul se je in zaklical:

»V božjem imenu, pojdimo, možje! ...«

Iz zadnje hiše na Ljubinju, kamor je bil prinesel povelje, je stopil Anže Rink in zagledal Knežane.

»Jezus Marija,« je doumel po svoje, »na punt gredo.«

Spoštljivo je pozdravil župnika in se pridružil mlajšim, ki so šli od zadaj.

»Fantje,« je rekel polglasno, »kaj pa mislite? Tako smo svoj čas na punt hodili.«

»Kaj res?« je vprašal nekdo.

»Za sveto božje ime,« se je ustrašil Anže še huje. »Nikarte, ljudje! Med zadnjimi nisem bil svojčas, pa tega, kar sem doživel, ne bom pozabil do zadnje ure. Le punta nikar!«

Mladim se je dobro zdelo, da jih smatra za upornike, pa so se posmehovali:

»Birič si bil, Anže, svoje žive dni, pa ne puntar.«

»Bog mi je priča,« se je razvnel Anže, »naj-hujši sem bil. Komaj sem se premagal, da nisem zapalil rajnemu Fortunatu, ko se je kujal, čeravno je bil moj prijatelj. Se je kujal zaradi puntarskega groša. Pa je to takrat pomenilo petelina v streho, Bog nam grehe odpusti. Devet sto nas je šlo nad Gorico. In smo jo strahovali z grofi in črnidi. Vriskali smo, ko smo šli. Zato pa smo potem jokali, ko so nas ugnali. Vas pa je za otroško pest. Zato pamet! Starih pravic ni več in če jih hrani vaš fajmošter, mene naj vpraša, povedal mu bom, koliko so vredne. Bokal vina ne dam zanje.«

»Le z gospodom se pogodita zanje,« so se zabavali. Uživali so, ko so strmeli začudeni ljudje za njimi. Korakoma, zavestno so prešli čez most v Tolmin. Od vrat do vrat se je lovil Anže za njimi in šepetal tržankam, dekletom in možem:

»V punt gredo! Hudiče bi bil pogovoril in nazaj v pekel pregovoril. To pa so knežanska trma. Kdo jih je gospodar?«

Župnik in Knežani so prišli pred grad.

»Počakajte, možje,« je rekel župnik. »Prvo grem sam.«

Obstali so. Nekdo med njimi je zaklical:

»Možje, grof nas gleda skozi okno!« ...

* * *

Stari in mladi grof sta bila v pisarni, ko jima je naznanil sluga knežanskega župnika. Grof Ivan Ignacij je zamahnil nevoljen z roko:

»Naj čaka! Toda sprejel ga ne bom.«

Grof Jakob Anton je menil:

»Sprejmi ga. Imela bova zabavo.«

»Če želiš,« je odvrnil Ivan Ignacij. »Povem Ti pa, da ni zabaven človek.«

»Tem slabše zanj,« se je zasmel stari grof in sedel. Mladi je naročil, naj zaslišijo kmete, ki stoje pred dvorom, in mu sporočijo, čemu so prišli. Sluga je odšel. Hip pozneje je vstopil župnik Štefan. Ko je ugledal v naslonjaču starega grofa, se je nekako zmedel. Ni se ga nadejal in ko ga je zdaj zagledal po desetih, morda celo po dvanajstih letih in prav takega, kakor ga je poznal od mladosti, se je začudil: ali se nič ne stara, ali ne sivi, ali bo živel do sodnjega dne, galjot, ki ima enajst življenj na vesti in življenje mojega očeta? V resnici je bil grof Jakob Anton čudovito ohranjen. Izraz njegovega marcialičnega lica je bila sveža, ohola okrutnost. Brke in brado, katero si je strigel po špansko v okusu leta 1687., ko ga je bil povzdignil cesar v grofovski stan, je sicer barval, toda lasje so mu bili še vedno košati in temni. Vlasulje ni nosil in je bil tudi sicer oblečen staromodno in se zato tem izraziteje razločeval od sina, ki je bil obrit in ličen v ozkih hlačah s svilenimi nogavicami, z rdečo suknjo nad svetlozelenim jopičem. Župnik Štefan se je spomnil svojih faranov, ki so prišli z njim, in je mislil v nekaki bridki objestnosti: Temu-le staremu so rekli grof Tisihudič, kako neki bodo krstili mladega? Ali pa so ga že? —

Hladno in rezko je vprašal tedaj mladi:

»Kaj želite?«

»Prišel sem iskat pravice,« je odvrnil župnik, »za sé in svoje farane.«

»Imam uradnika, ki sodi v mojem imenu, obrnite se nanj,« je odvrnil še hladneje in pikro grof. Stari v naslonjaču je kimal z glavo in mrmral pri-trjevalne besede. Župnik je stopil korak naprej in menil odločno in trmasto:

»Čujem, gospod grof. Obiskal bom Vašega sodnika. Toda v enem moram govoriti z Vami.«

»Prosim!« je odvrnil mokantno grof.

»Pisali ste gospodu Foramitiju,« je začel župnik s čudovito gotovostjo, kakor da bere, »da imate pričo, ki me je zalotila pri nečednem dejanju. Gospod grof, ali bi mi jo hoteli predstaviti, da ji vrnem kapo, katero je izgubila ponoči v mojem vinu in moji kleti!«

»To se bo zgodilo,« je odvrnil naglo grof, »in kakor sem tega človeka za tatvino, prav tako ga bom kaznoval, če je pričal neresnico.«

Župnik se je zmedel. Sam vase se je smejal polglasno stari grof:

»Če je lagal, če je, hahaha!«

»Lagal ni,« je vzklopelo v župniku, »opravljal je, galjot, in visoka gospoda sta mu verjela in me naprej obrekla moji cerkveni gosposki! In to, to je, kar sem mislil povedati!«

Mladi grof je bil stopil k vratom, kakor bi hotel nekoga pozvati, da naj pripelje obrekljivega biriča, in se je pri župnikovih besedah zopet obrnil in rekel ostro:

»Pazite, reverende, in se izražajte dostojno!«

Stari grof je zaklical:

»Hudič pa kmet, pa dostojna! Hahaha!«

Jeguljehladni glas grofa Ivana Ignacija je bil razgnevil župnika do bridke nervoznosti. Objestni cinizem starega grofa ga je razljutil do skrajnosti. Ta hip se mu je vzdignila kakor iz droba še nova ljutost, strahovita bolečina užaljene njegove ljubezni. Čutil je živo, kakor da vidi: pljunila sta nanj in na Lucijo, Luciji med lepe oči v deviško lice. Neskončno slovesno in uporno obenem je vzkliknil:

»Moja Lucija je čista ko solza!«

Strmel je, kakor zamaknjen naravnost v lice mlademu grofu in je ostro videl, kako se mu je obraz razvlekel neprikrito pomilujoče in zasmehljivo. Prav tisti hip je prasn timer grof Jakob Anton v krohot in se dušil. In iz njegovega smehu je razbral župnik dvoje, troje strašnih besed:

»Virgo... utique... virgo gravata!«

Takrat je župnik izgubil razsodnost in zakričal:

»Podlež!«

Hipoma je postalo tiho v sobi in je bilo slišati viharo sapo župnikovih grudi. Mladi grof je prebledel. Stari se je sunkoma zgani l v stolu in zazarel v lice kakor škrlat in vstal in vprašal hripavo:

»Kmet, kaj si rekel?«

»Kmet,« se je porogal kakor v histeriji župnik, »dobro! Kmet sem. Pa je to moje plemstvo starejše od Coroninijevega grofovstva!«

»Ne ve, kdo sva,« je zasikal stari grof čudno mirno in malomarno proti sinu. Kakor udarec je odvrnil župnik:

»Za Vas vsaj vem, da Vam pravijo grof Tisi-hudič!«

»Dobro veš,« je vzkliknil grof Jakob Anton, stopil korak bliže in udaril župniku z vso silo v obraz. Župnik se je opotekel. Grof Ivan Ignacij je vzkliknil s tresočim glasom, pomilujoče:

»Moj oče je nagel človek in se je od Vas naučil tega, kar je storil. Reverende, čemu ste ga razburili in topli njegove volčanske podložnike!«

Župnik Štefan si je bil, kakor od sramu, pokrili lice z rokami. Zdaj je spustil roke in rekel:

»Gospod grof! Bog je videl!«

»Ven!« je zavpil grof Jakob Anton. Pena mu je ležala na ustnicah...

Župnik je stopil na prosto in se ni začudil, da ni našel ne župana, ne faranov, ki so bili prišli ž njim. Če bi mu bili pot zastavili, bi jih ne bil videl. Ni dvignil ne oči, ne obraza, osramočenega, udarjenega, ponižanega gnusno in strahotno.

VIII.

Vračal se je na Knežo in ni videl, da je zavil v krivo smer po poti čez Dobrave. Bil je kakor pijan motnega čuvstva strašne duševne boli, ki se mu je prelila, potem ko je bil dohodil pol ure hoda, v bolešno telesno žejo in je obstal in iskal z očmi gostilne in je videl, da je sredi grofovskih travnikov na Dobravah. Videl je tlačane, ki so jih kosili: dvajset mož v vrsti kakor na stopnicah je zamahovalo s kosami. Niso gledali nanj. En sam je brusil koso in snel klobuk in obrisal z zavihanim rokavom potno lice. Župnik ga je spoznal. Bil je Ljubinjčan, ki ga je bil svojčas našel ranjenega pred Podmelcem. Župnik je zaklical:

»Odkdaj sečejo Ljubinjčani Dobrave?«

»Od letos,« je odvrnil Ljubinjčan. Kosci so se ozrli nanj in na župnika, ki se jim je približal.

»Petdeset let sem star,« je rekel, »pa ne pomnim, da bi jih bili kdaj prej.« Ljubinjčan je stegnil roko in pokazal na soseda kosca in rekel:

»Jakob je sedemdeset let star, pa tudi ne pomni.«

Župnik je zaklical:

»Kaj, tudi starce še silijo v tlako?«

»O, sem vaje in trden,« se je nasmehnil stavec.

»Krivico trpiš!« je vzkliknil župnik ognjeno. »Ali si vaje? Si vaje kose? Tja bi šel ž njo, tja gori,« je pokazal proti Tolminu. Kosec se je nasmehnil in zmajal z glavo.

»Gospod fajmošter, ne pojdem. Naj bo, kakor je. Do smrti traja!«

Župnik se je sunkoma zavedel svoje strašne besede in se sramoval. Obrnil se je brez besede in šel naprej.

»Hudirja!« je zamrmral Ljubinjec in mislil sam pri sebi: »Takrat ni bil pijan, danes bi prisegel, da ni trezen.« —

Župnik je stopal hitro, kakor gnani od čudno viharne ritma. Kakor je stopal, je bruhal polglasne besede predse:

»Podleži, nasilni krivičniki! Od same krivice bolna kri! Ali jo je hudič vsejal na svet, da je ni

zatreti moči in je ni moči ozdraviti? Iz rodu v rod, iz matere v hčer, sama bolna, krivična kri! Prokleta kri!»

In še viharneje je stopil:

»Percussisti sacerdotem, govedo, suadente diabol, diabol! Se smeješ? Si vse prej dobro preudaril, kako me boš za volčanskega grbavca! Se smeješ? Smej se — haha — smej se, grof Tisihudič, kri od bolne krvi!»

Župnik je krčevito stisnil pest in vzkliknil:

»Štefan! Šleva! Udaril bi bil nazaj!»

Ustrašil se je svoje lastne besede in ga je vzdramila in umirila:

»Štefan! Hudič te je obsedel. Strašne misli govoriš.« In ga je obšlo globlje kesanje, kakor prej pred sedemdesetletnim koscem... Bil je ob studencu pod Prapetnom. Sklonil se je nad žleb in pil v dolgih požirkih. Potem je zajel vode v dlani in si umil obraz. Bil je mirnejši. Samo globoka žalost mu je ležala v duši in ni vedel, ali je žalosten sebe ali tega, kar je bil doživel v Tolminu.

»Peccavi,« je mrmral. Obšla ga je trudnost in je sedel in naslonil lice med roke. Hipno ga je obšlo težko in sladko, solze so mu navrele v oči. Z levico je zajel vode in si jih opral...

Ko je stopal po strmi stezi ob Senici na Ljubini, je zazvonilo v Tolminu poldne. Pod gabrov grm je zdrknul na kolena in molil.

»...et benedictus fructus ventris Tui...«¹

Sredi molitve ga je zbolelo, kakor iz drobovja ven. Domislil se je strašne grofove besede o Luciji.

»Jezus, Jezus, Jezus,« je klical, boreč se s sovraštvom v sebi in kroteč je. Molil je s krčevitostjo človeka, ki umira nasilno. V enem hipu je mislil pet, deset misli obenem: Kako je mogel reči grof kaj takega? Ali iz gole zlobe? Ali iz drugih ust? Pa kdo je mogel zmisliti to strašno o njej? Grof je niti ne pozna. Stari lopov nemarni! Pa kdo jo zalezuje? Kdo jo sovraži? Njo? Lucijo? Njega pač! Tagliat. Ali Tagliat? Tagliat! Strašno sovraži! Kako me more sovražiti tako? Kako? Križani Bog, saj je vendar tako jasno, čemu. Ker sem ga osramotil, nečistnika in grešnika. Bog, Bog! To mora biti gnusen greh! Strašno mora biti v duši nečistnika. Samega sebe ga je sram. Pa prideš in razgališ njegov greh. Tega ne more odpustiti tak človek. Štefan, Tagliat bi te ubil, tako te

sovraži. Zdaj razumeš! Ne še, Štefan! Tagliat te ne bi bil ubil, on te je že šel ubijati!

Župnik je planil na noge in zaklical:

»Tagliat! Zdaj se bova pomenila! Videl te nisem, po sapi sem te poznal. Vrnil mi boš brevir!«

Kakor dvajsetleten se je pognal župnik po napeti brežini navzgor in govoril sam s seboj:

»Tagliat! Pošast nečedna! Tako govoriš o moji Luciji? Pljuješ svetnici v oči? Tagliat, ne pljuvaj! Še je Bog v nebesih in devet korov angelov ima, da bodo branili ženo in čisto srce. Tagliat, roke proč od svetnic!« —

V žarkem popoldnevu je zagledal pred seboj Podmelec in obstal. Hipoma ga je obšla prejšnja trudnost, tesnost in bojazen. Hotelo se mu je, da bi sedel, razmislil in se odpočil. »Ne boš sedel!« je zamrmral in se je vzravnaval in stopal odločno mimo zadnjega ovinka. V sebi je mislil: Stopil bom nenadoma predenj. Zadremaal je, pa ga bom zdramil in ga bom gospodar, preden se zave. Tagliat, ne boš utajil! A miren moram biti, to je vse, miren in odločen.

Sunkoma je odprl v Tagliatovo krčmo! V kot naslonjen je sedel za mizo mitničar Zucco. Tagliatova dekla Tina je položila ravno prvo mero vina predenj in se ozrla in vzkliknila od začudenja. Takrat je vstopil Tagliat iz kuhinje v ozadju in obstal. Župnik je stopil naravnost k njemu in rekel glasno, hitro:

»Gospod Tagliat! Duhovnik sem, rabim brevir. Vrnite mi ga!«

Pritajen vzklik je ušel dekli, od nosečnosti nakazeno lice se ji je pokrilo z rdečimi pegami. Tagliat je omahnil korak nazaj, nem, omočen. Mitničar se je dvignil od začudenja.

»Moj brevir, gospod Tagliat,« je ponovil župnik.

Takrat se je Tagliatu obličje prečudno spáčilo. Strašno je sinilo v njegovih očeh. Stegnil je roko in pokazal proti vratom in rekel strupeno:

»Krava pijana! Tam so vrata! Pa koj!«

Kakor hlapec poslušen in ustrašovan, se je obrnil župnik in šel molče. Ko je odprl vrata, je sinulo svetlo v zatohli somrak, in je ugasnilo sunkoma, ko jih je zaprl.

»Pijanec!« je zasikal Tagliat. Takrat je sedel Zucco in menil:

»Ti bi bil tak, pa bi te spoštoval človek!«

Kakor da je ugriznjen, se je oglasil Tagliat burno:

»Ne vem, kdo je podlejši, ali jaz ali ti!«

Neskončno ravnodušno in zasmehljivo je dodal:

¹ Udaril si duhovnika, po nasvetu hudiča, hudič.

² Grešil sem.

³ ...in blagoslovljen sad Tvojega telesa...

»Če si mu prijatelj, čemu si mu hujše storil, nego jaz, signore Edmondo —«

»Carlo!« je kriknil Zucco. Tagliat se je nasmehnil in menil:

»Ime je ime! Povedati sem hotel le to, da dobro vem, kdo je preskrbel varen kotiček Kamilu Formentiniju, da je mogel zapeljati svojo ljubico.«

»Molči, satan!« je planil mitničar kvišku in dvignil prazen vrč, in se je zdelo, da ga bo treščil krčmarju v glavo. Pa ga ni. Nazaj na klop je omahnil in zaklical:

»Pijače nosi, da bom pijan!«

Tagliat se je zasmejal suho, vzel vrč in ga vročil dekli. Ni ji pogledal v obraz. Da ji je pogledal, bi mu bila morda od zaničevanja pljunila v lice...

* * *

Župnik Štefan je stopil v župnišče. Drobna, plaha in bleda mu je stopila sestra Neža nasproti.

»Kaj je?« je vprašal.

»Gospod,« je zajecala in dvignila roke proseče.

»Kaj se je zgodilo?« je ponovil vprašanje.

In je zopet ponovila:

»Gospod —«

Takrat je vprašal župnik tiho, skoro šepetaje:

»Povej, Neža! Naj bo karkoli!«

»Lucija je šla,« je zastokala.

»Je šla,« je ponovil brat. »Neža, povej, zakaj je šla?«

Neža je dvignila svoje otroške, zmedene oči k njegovemu licu in rekla:

»Gospod župnik, ne vem.« — —

Župnik je stopil v sobo in je videl odprto knjigo na mizi in je bral:

»Pu fti me s' myrom, sakaj lim s' enem drugem v' oblubi, v' kateriga lim v'la salublena, inu on v' mene, ti li preposnu prishal, inu de bi li lih poprej bil prishal, jeft bi n' hotela tebe imeti, da bi li lih bil Rimski Cefsar, sakaj moj shenin je shlahtnishi, lepshi...«

Obšlo ga je neskončno ginjenje in razburjenje in je hodil gori in doli po sobi in govoril sam pri sebi:

»Lepa je ta, Tolminka mala! Odkdaj se me bojiš? Sem pisal, da te bom možil s Petrom. Pa si se zbala in ušla. Ga nočeš? Dobro! Lepo! Zakon brez ljubezni je greh. Ali misliš, da bom nevoljen? Ali sem Holofernes in asirski kralj? Kričim, seveda kričim. Hudo pa ne mislim. Hudič rečem, pa mislim polža. Lucija, Tolminka mala!«

Iz kota v kot je hodil in potresal z glavo, ki je bila od jutra do te ure osivela in so bila lica upadla in je bil star, slab, zmeden. Vzel je knjigo v roke in jo odložil, vzel rapir in ga odložil. Stopil je k omari in jo odmaknil in je segel v slepo okno in je iskal dolgo. Ko je našel, je bral s solzami v očeh:

»Gospod Štefan! Po bratu kapucinu sem izvedela, da ste župnik na Tolminskem. Ne hudujte se, da Vam pišem. Nikogar nimam na svetu. Moja mati je umrla, moja hčerka Lucija bo jutri sirota. Umiram. Gospod Štefan! Usmilite se moje hčerke, da ne bo njeno življenje tako izgubljeno, kakor je bilo moje. Za Vaše staro prijateljstvo Vas rotim, za ljubezen Vaše zadnje pesmi Kandidi, usmilite se moje hčere. Pridite po Lucijo. Vzemite jo seboj, odgajte jo pošteno in ko bo dorastla in bo razumela, ji dajte pismo, ki sem ga priložila. Njenemu očetu je bilo pisano, namenjeno. Morda ga najde, morda ga ji najdete Vi. Na Tolminskem živi. Naj mu odpusti, da jo je zapustil, kakor sem mu jaz odpustila, da me je prevaril. Gospod Štefan, zbogom! Nič več me ne boste videli, nič več, nič več... Kandida.«

Župnik je zgabil pismo in je shranil. S trudnim telesom je šel v svojo spalnico. In glej, na mizici je bilo pismo, ki ga je bil napisal Luciji. Neodprto.

»Križani Bog!« je vzkliknil. »Ni brala!«

Oči so se mu začele megliti, strašna slutnja mu je vstala v duši. Trdo in burno je planil iz svoje v Lucijino spalnico.

»Če je šla od sebe, je pisala, pisala tisto uro, ko jaz njej.«

Trudna, mehka zatohlost mu je dahnila nasproti, vonj njene lepote, njenih las, njene polti, njene obleke. Neskončna nežnost ga je obšla.

»Lucija!«

Iskal je na mizici, na oknu. Potem je segel pod vzglavje in je otipal pismo in ga je razgrnil. Ni bila njena pisava, njen podpis. Bral je slovkovaje, krčevito:

»Solea frenare il mio caldo desire

Per non turbare il bel viso sereno;

Non posso piu: di man m'ài tolto il freno,

E l'alma, desperando, à preso ardire.«¹

Župnika je obšel občutek, kakor da mu je nekdo nevidni neskončno bolj surovo kakor grof uda-

¹ Navajen bil sem brzdati poželjenje vroče, da bi ne zmračil lepega, jasnega obraza. Ne morem več: iz roke si mi vzela uzdo in duša je obupala in začela goreti.

ril v lice in da je rekel nekdo neskončno bolj bridko besedo kakor Tagliat. Strašna bolečina se mu je utrčala ob srcu. Lovil je sapo; pismo mu je zdrknilo iz rok. Ko se je oddahnil, ga je pohodil srdito, kakor ostudno golazen. Hripavo, ubito je vzkliknil:

»Loterca!«

* * *

Kakor iz omotice se je vzdramil in je slišal zamolklo šumenje dežja skozi odprto okno in je videl podrhtevajočo luč daljne bliskavice v somraku poznega večera. Ni večerjal, ni vedel, kdo je bil postavil luč predenj na mizo. Brezmiselno je strmел v knjigo ob sebi in je bral, bral, bral, eno, vedno eno:

»Nikuli nje ferze pozhitka nej imelu!«

In je slišal kakor v resnici Lucijin glas in jo je videl kakor živo. Rahlo sklonjena čita, čita. Svit lojenke igra v njenem licu. Opojno sladek je mrak njenih oči, topel je trepet njenih ustnic. Ali razume, kaj čita? Ali razume, da čita o veliki blodnici?

»Nikuli nje ferze pozhitka nej imelu!«

Bolestno se je zgani. Z zaspanim glasom je molila sestra Neža v kuhinji:

»In za našo Lucijo, za siroto, da bi se vrnila! Oča naš, kir si v nebesih, posvečeno bodi Tvoje ime. Pridi k nam Tvoje kraljestvo. Izidi se Tvoja volja kakor na nebi, tako na zemlji —«

Župnik je odgovoril in zajokal kakor otrok.

Zunaj je šumelo turobno, jesensko žalostno, in kapljalo enakomerno iz košatih lip. Zdaj zdaj je potegnilo skozi okno, hladno, vedno hladneje...

IX.

V tistih urah, ko je bilo župniku Štefanu, kakor da so mu udarili s kladivom v dušo in mu je bilo, kakor da mu je srce razklala strašna rana, ki peče, kakor da gori ves drob, je sedel k svojemu ljubemu apostolu in je bral:

»Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus: scientes quod tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit.«¹

Župnik je mrmral, kakor mukoma:

»Tribulatio — patientia — probatio... spes!«

Mislil je na Lucijo. Od zunaj, gori od Bogataja je udarjal na njegovo uho polglasen pogovor dveh mladih ljudi. Župnik je nekako vzporedno poslušal in mislil. Bogatajeva Tončka je rekla:

»To je grda beseda, Peter! Ne, ne! Lucija ni bila tiha voda!«

Peter je odgovoril trdo, okorno. Vprašal je:

»Čemu jo braniš?«

Tončka je odgovorila tiho, žalostno, vsa začudena:

»Kaj ne veš?«

Župnik je mislil: Tako je torej! Tagliata, svinjarija, sem pred ljudmi razkril v njegovi poltenosti in me sovraži za moj udarec. Kako je neki šele pri srcu zapeljanemu dekletu, kadar izvejo ljudje za njen greh. Moj Bog!

Peter je rekel:

»Meni ni bila ne ona in nisi ti odkritosrčna.«

»Peter!« je zaprosila Tončka.

Župnik je mislil: Živina si, tovariš moj Bora-telli na Idriji, ki se hvališ, da jih privezuješ h križu in zapiraš med mrliške kosti, nesrečnice! Ali hočeš, da znore, ali hočeš, da poskakajo v vodo, preden si jih privezal? O, o, o!

Tončka je rekla:

»Peter, moški ste drugačnega srca, kakor ženske.«

Peter se je hripavo zasmel. Župnika je streslo:

Tista steza, tista steza med Prapetnom in Senico. Tisto strmo pot navzdol je tekla. Za grm se je skrila, ko me je videla. Slišal sem njena zasopljena pljuča in nisem vedel. In ko sem bil prešel, je vstala in je bežala navzdol in je padla s čelom ob kamen in je jokaje bežala hitreje in šele ob vodi je postala in lomila z rokami in obupovala nad svojim telesom. O Jezus, Jezus! In zdaj leži kdovekje pod skalo v tolmunu in je ne bo nikoli več nazaj, nikoli več...

Peter je rekel mehkeje:

»Tončka, morda bom kdaj zvedel, kakšno je tvoje srce.«

Tončka je skoro kriknila:

»Peter, kaj pa misliš!«

Župnik se je dvignil. Tako torej, je mislil, tako je. In ta dva tu doli, kakor da ni bilo Lucije nikoli. Dva, tri tedne bosta še govorila o njej in potem, potem bosta prišla: fajmošter, okličiji naju! Župnik je začel razburjen hoditi po sobi. Sobota je bila, deseta zvečer. On pa ni mislil, da je sobota in bo jutri nedelja in bo stal pred farani in jih učil. Ni mislil na svoje duše, ki jih je bil on gospodar, nihče drugi. Še tolminski grof ne...

¹ Ne samo s tem pa, temveč hvalimo se tudi z nadlogami: ker vemo, da nadloga potrpežljivost prinese: potrpežljivost pa skušnjo, skušnja pa upanje, upanje pa ne osramoti.

Zakasnili so se, bil in je stopil deset minut pozneje na prižnico, odprl knjigo in bral list svetega Pavla do Galačanov in evangelij svetega Matevža »na šesti postavi«. Potem je molčal. Potem je bruhalo iz njega:

»Kdo ste? Komu služite? Dvema gospodoma ni mogoče služiti. Ali hudiču ali Bogu. Samo dela hudičeva so vas! Samo to skrbiš, kaj boš jedla, kaj boš oblekla. Pa ti povem! Lilije ne žanjejo in ptice ne sejejo in Bog jih oblači in hrani.«

Kaj govorim? se je vstrašil in je videl nizko sklonjene glave, potisnjene med suha, ozka pleča. Kapomaš¹ jih zmerja, grof jih zmerja in še s prižnice jih tepemo. Tako so se mu smilili, pa je vendar karal še nadalje:

»Ali sem tak postal, kakor ubit kravji zvonec, da me še poslušas ne več in spiš ob božji besedi?«

Samo plahe, lačno široke oči otrok so strmele vanj. Možje in žene so sklanjali glave, topi, brezčutni. Takrat je dokipelo v njem ginjenje in se je pol rogal, pol jokal:

»Saj vem, kako je. To premišljate, kako da ni Bog dal letine in ni še hudič vzel kapomašev in bodo prišli jutri, pojutrnjem po desetino. Haha! Pa se vprašujete, kako je to na svetu, da sežete in žanjete, pa nimate nič in ne seje in ne žanje in spravlja vsak deseti snop.«

Župnik se je nasmehnil. Star dedec, siv ko ovca, tik pod prižnico je bil od začudenja odprl brezzoba usta in je prikimoval z glavo. Takrat si je potegnil župnik z roko preko čela, kakor bi si brisal pot. Mislil je na starega Ljubinjčana na Dobravah in je sklenil:

»Ovčice, za dobro vas učim in karam, ne jezite se! In še to pomislite: do smrti traja vse to, samo do smrti!...«

Med mašo je mislil nanje in je molil:

»Moj Bog! Daj jim vsaj eno uro veselja za zvestobo Tebi in meni! Grof jih pesti s tlako. Tri ure samo so spali in dremlje se jim, pa se silijo, da bi me slišali, kadar jih karam. Gospod Bog, bodi jim dober za zvestobo, za dobro voljo!« —

Po popoldanskem pouku je prišel župan Mohor in sta sedla za orehovo mizo. Župnik ni gledal županu v obraz in župan ni gledal župniku v obraz. Pa sta oba vedela, kaj hočeta govoriti. O grofu. O Luciji. Župan je rekel:

»Nesrečno dekle!« Sam sebi se je začudil. Župnik je odvrnil:

»Ni vedela, kaj je storila.«

Njiju oči so se srečale in je tožil župan:

»Prav tako se mi zdi, kakor v tisti noči po zadnji večerji. Dvanajst jih je bilo pri mizi — potem pa je ostal sam...«

»O kom govoriš?« je vprašal Štefan.

Župan se je dvignil in si potegnil z roko čez lice. Ni se bil obril. Tudi župnik si je potegnil čez lice. Tudi on se ni bil obril. In se je nasmehnil:

»Lepo spoštujeva praznik in nedeljo.«

Župan se je vznevoljil:

»Kdo bo mislil na britev! — Tako je, če še ne veste: dvanajstija je proti nama.«

»Pa se ti daš ugnati od dvanajstije, župan?«

»Nisem več,« je povedal Mohor in odšel.

Pol ure kasneje sta prišla k župniku ključarja in nista sedla. Župnik je rekel:

»Saj vem, čemu sta prišla. Le sedita. Tepli se ne bomo.«

»Grof ima železno pest,« je nosil Seljak.

»Krivica je in bo,« je sladkal Bogataj. »Gospod fajmošter, saj veste, da smo vsi za Vas in smo. Pa če je Lucifer kar zdivjal. In ta punt nesrečni —«

»Kakšen punt?« je vzkliknil župnik.

»Kakšen punt, noben punt,« je govoril Bogataj, »saj vsi vemo, kako ste šli v Tolmin. Pa le žene in žene, da je bil punt in da je bil. In tako tudi lahko presodite sami, gospod fajmošter, kako da je... da nas bo zaprl in da nas bo ustrahoval. Pa če mu še Mrak iz Klavž pritrjuje, ta Judež, ta skopuh.«

Župnik se je dvignil.

»Kaj pa hočejo?«

»Mašo v Melcih!« je zanosil Seljak. Bogataj je prosil:

»Gospod fajmošter, če je mogoče, da bo Lucifer sit in bo mir dal.«

»Ali je minilo pet ur, kar sem jih imel za zveste in trdne?« se je vprašal župnik v mislih. »To je svet!« Dvignil se je in rekel kratko:

»Dobro.«

Šla sta. Pa nista vedela, kaj sta opravila.

»Tribulatio... magna venit super me,«¹ je mrmral župnik. Takrat je zaječala zunaj v kuhinji ob vratih Neža in padla z obrazom na tla. Župnik je prihitel, jo vzel na roke in jo nesel v posteljo. Božajoč ji drgetajoče roke, se je raznežil in je govoril:

»Neža, sirota. Zopet si ustnice preklala. Revna božjastnica! Zakaj te Bog tepe? Ali si kdaj grešila? Za eno prijetno uro in srečno? Ali si jo imela kdaj? Saj nimaš niti mene, sirota mučena!«

¹ Človek, ki je pobiral desetino.

¹ Žalost... velika je prišla nad me.

Sklonil se je k njeni roki in jo poljubil. Potem je pokril svoj obraz z rokami in je vzdihnil:

»Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil!«

Sestra je odprla oči in ni spoznala brata. Tako star je bil postal, siv in izmučen. Ko pa jo je poklical po imenu, je vzkliknila plaho, težko, kakor da se ji je srce preklalo od usmiljenja:

»Štefan!«

* * *

Tri dni zatem je potrkal droben in skromen gosposki človek na vrata župnikove sobe, vstopil, se vljudno nasmehnil in rekel:

»Gospod župnik! Imenujem se Gregor Vihtelič.«

»Gospod komisar Wichtenstein,« je vzkliknil Štefan in mu stopil naproti. Vihtelič je dobrodušno kimal z glavo in stegnil desnico. Štefan mu jo je stisnil in ga vedel k mizi. Mirno je sedel Vihtelič. Bil je gozdni komisar, star fant, pošten in čudak. Cepil je drevje, vse in na vse in je slovel v rečenici: pojdi k Vihteliču, da te bo cepil! Bil je otroško pobožen. Imel je svoj stol v cerkvi na Ilovici, kjer je molil med mašo iz ogromnega brevirja. Dajal je po liri v cerkveno pušico. Hodil se je kopat na prosto v Tolminko, kakor zalaški otroci, hodil je redno vsako jutro pit lačni studentec pod Prapetno. Rahlo je pokašljeval, imel je srčno hibo. Vedel je, da bo umrl nenadoma. Zato je bil pripravljen ob vsaki uri.

»Gospod župnik,« je rekel po kratkem molku, »prišel sem po opravih.«

Župnik je prikimal.

»Imam mladega uradnika, svojega sorodnika,« je pripovedoval Vihtelič mirno. »Je sirota brez starišev, mlad fant, tjavendan, Kamilo Formentini, morda ga poznate? Pred nekaj dnevi je izginil iz Tolmina. Včeraj pa sem prejel pismo od njega, da je v Čedadu. Ali bi hoteli brati?«

»Pa čemu, pa čemu?« se je čudil in branil župnik.

»Prosim,« je prožil Vihtelič list in mu je dahnila v lice živejša rdečica. »Pismo govori o neki Luciji —«

Župnik je zbledel. List se mu je tresel v roki, ko je bral. Roka se mu je povescila.

»Gospod župnik,« je skoro prosil Vihtelič. »Popolnoma nedolžen sem in strašno mi je hudo, ker sem neroden v takih rečeh. Gospod župnik, svoje zveličanje, to se pravi svojo častno besedo Vam dam, da bo fant krivico popravil in vzel Vašo, Vašo... sorodnico.«

»Ni sorodnica!« je vzdihnil župnik. »Nezakonska je.«

Vihtelič je zardel od zadrege in mrmral:

»To se pravi, to se reče, tem bolj nesrečno bitje. Kamilo jo bo vzel. Pa to opraviva skupaj; kako se mladi zakonski cepijo, ne znam.«

Prijazen nasmeh mu je vžigal na licu. Župnik se je sklonil po njegovo roko, kimal krčevito z glavo, dušil ginjenje in vzkliknil:

»Poštenjak, poštenjak, poštenjak!«

Nato sta sedla in urejevala zadevo in župnik je pogostil Vihteliča z medom in kruhom in vodo, ker gost vina ni pil. Ko je odšel in je Neža pospravljala, je našla pod prtom beneški cekin in se je ustrašila.

»Spravi,« je rekel brat, »pošten je, kakor iz moje roke!« In potem je kakor pobesnel od živahnosti. Zgrabil je sestro za rame in se je zdelo, da jo bo zavrtel. Pa jo je samo stresel in zaklical:

»Neža, hoj! Naša Lucija je nevesta, ali zdaj veš?« —

Zaprl se je v svojo sobo in je pisal Luciji in je bil samega sebe pijan, ker je vedel, kam mu je nasloviti pismo. Tako je pisal:

»Ali pa kaj misliš, Lucija, kaj je zakrament svetega zakona? Vem, da misliš, vem, da veš, saj si bila moja najbolj pridna učenka in veruješ v Boga, ki je greh obsodil in blagoslovil zakonsko ljubezen. Saj berem v svojem ljubem apostolu: Honorabile conubium in omnibus et thorus immaculatus: Spoštljiv je zakon vselej in neomadeževana postelja. Bogu sta všečna vir et mulier bene sibi consentientes — mož in žena, ki se razumeta. Srečo želim Tebi in Tvojemu ženinu. Diligite Vos! Ljubita se do groba. Posebno pa učim Tebe, moja Lucija. Bodi bogaboječa kakor Sara, pobožna kakor Rebeka, ponižna kakor Ana Tobijeva! Bodi Sefora modra, Estera dobrotljiva, bodi skromna kakor Ruta Moabka in trdna ko makabejska mati. Bodi goreča Judita, Debora, Kananeja in Tahita!«

»Glejte, glejte! Mala Tolminka je lepa gospa. Ali bo mala Tolminka pozabila strica? O ne! Mala Tolminka se bo vrnila in bo stric vprašal: Pa kaj je najboljšje, Tolminka mala? In bo rekla Tolminka mala: Črešnje, gospod Bog-stric!«

Prestal je od ganotja in si je otrnil solzo, šibek, tudi od nenadne sreče ves bolan. In še zapisal:

»Kdaj bodo šele črešnje na Tolminskem? Lucija, šele v jesen gremo. In na Kneži je hladno, stricu je hladno. Umr! bi, če ne bi upal, spes autem non confundit!«

Nič več ni mogel pisati. Jokal je tiho sam vase, a krčeviteje, kakor dete, ki ga je mati nenadoma odstavila.

X.

Dva dni je ležala Tolminska pod meglami. Iz jarkov in dolin so se kuhale in ob pobočjih lazov so se pasle. Deževalo je enakomerno, leno, kakor za večnost. Pa so vendar rastle vode in šumele v strugah in se razvezovale v strahovit šum pod obokanimi mostovi. Povodenj je nesla protje in brvi. Tretjo noč so sunili vetrovi v doline. Zjutraj se je dvignila z lazov bela, težka megla in je posijalo solnce, sveže, novo, kakor pomladnje. Bila je druga pomlad na Tolminskem, revnejša cvetov, bogatejša vonjev, trpko zrele sile, vlažne moči. Takrat je župnik Štefan zadihaval na polno, zajel jutra, kakor s korcem vode iz korita, otresel starost raz sebe in se razmahnil in je bil stari gospodar in pastir svojih duš.

Deset mož iz dvanajstije je stalo pred njim in jih je štel, kakor da jih moli iz litanij:

»Anton, Izaija, Jernej, Jakob, Luka, Matevž, Matija, Tomaž, Urban in Ambrož! Kaj želite?«

»Mašo v Melcih,« je odgovoril Anton Mrak.

»Ali vsi?« je vprašal Štefan.

Zopet je odgovoril en sam, Mrak iz Klavž:

»Vsi. Zato smo prišli.«

»Ne vidim vseh,« je odvrnil župnik. »Samo enega vidim, ki stoji za Vami. Pa ta tisti nisi niti ti, Tone iz Klavž, ki si prav tak slamnat dedec, kakor drugi. Možje, opravili ste.«

»V Tolminu še ne,« je rekel Mrak.

Župnik je pokazal z roko na vrata. Čuti je bilo samo šum njihovih čizmov z visokimi in nakovanimi podpetniki. Nekateri so pohrkovali od zadrege. Matevž je zastal in je vprašal:

»Gospod fajmošter, ali se bomo zares?«

»Za šalo ne!« je odvrnil župnik in obrnil hrbet.

Matevž je rekel zunaj:

»Zamera je na levo, zamera na desno. Hudič vzemi gospodo! Pojdite, kamor hočete, jaz ne grem, saj se še pred Bogom v cerkvi ne znam držati, kakor je prav.«

Štirje so stopili k njemu, Tone Mrak pa je odšel s petimi v Tolmin. Šli so k grofu. Sprejel jih je prijazno in jih poučil, naj grejo k naddijakonu in kako naj govore. Na trgu je rekel Luka, da ne bo hodil od pismarja do vélikega duhovna in je izginil. In Jernej in Izaija sta splahnili za njim. Tone, Vrban in Ambrož so šli k Foramitiju. Ko so pozvonili in jim je prišel odpirat sluga, se je umaknil še Ambrož. Urban in Mrak sta vstopila. Pa Vrban je bil gluhi...

Župnik Štefan in Mohor sta sedela ob vinu in se je ogrel Mohor:

»Take šleve, taki hudičevi otročaji!«

»Ne kolni, Mohor!« se je nasmehnil župnik. »Taki so kot ženske. Te ljubi, pa te muči do groba.«

Mohor se je nerodno nasmehnil:

»Kako to veste? Saj niste imeli nobene!«

Župnik se je nekam topo zamislil. Ni imel žene in vendar je vedel, kako boli udarec od ljubljene roke. Pa je hipoma stresel s sebe žalost in rekel:

»Ali boš skalo krel, če ti je padla z roba na rame? Bog ve, čemu jo je utrgal in ti jo položil na rame in ne na sence. In prav tako nas je naredil, da smo drug drugemu v pokoro in žalost. Pa ti rečem, morda so boljši od naju, ker ljubijo. Oni ljubijo, zato se boje. Ali jih boš za njih strah proklinjal?«

»To ste čudno povedali,« je rekel Mohor, ki ni razumel in je mislil pri sebi: Glej, hudo ga je potrlo. Star je postal, tjavendan govori!

Takrat je prišel naddijakonov sel in prinesel župniku povelje, naj pride drugi dan v Tolmin. Naddijakon se je odpravljaj za jesen in zimo v Čedad in je hotel še tik pred odhodom urediti pravdo knežanskega župnika in njegovih faranov.

Naddijakon je sprejel župnika Štefana zanosno, učeče:

»Ali ni zapisano: Vos, qui spirituales estis, instruite in spiritu lenitatis?«¹

Štefan je prikimal, ko je slišal goreče besede svojega ljubljene apostola Pavla iz hladnih Foramitijevih ust. Naddijakon je rekel:

»Skromnost, ponižnost je naša moč. Ti, gospod, pa si kakor najemnik z dolžnikom.«

Štefan se je zgani:

»Prečastiti, zares ne vem, kaj naj bi mi očitala vest —«

»Vest, vest,« se je vznevoljil naddijakon

»Rekel sem ti že, da preveč govoriš o svoji vesti. Ponovim: crudelis es!«

Štefan je sklonil glavo.

»Naročiti ti moram,« je govoril naddijakon, »da ne razburjaj svojih faranov! Poslušal sem njih opravičene prošnje in sem odredil, da boš maševal vsako drugo nedeljo v cerkvi Marijinega označenja —«

»Prečastiti!« ga je prekinil Štefan.

»Poslušaj!« je vzkliknil Foramiti in v mehke obrazu mu je sinilo demonično poveljujoče. Strast je pogledala izza dvorljive krinke in mirne dostojanstvenosti. »Nisem grof!«

¹ Vi, ki ste duhovni, učite v duhu zdržljivosti.

Župnik je molčal in mu gledal srepo v obraz.

»Ali naj zaradi tvoje trme poslušam grožnje, da bodo ukrali desetino? Ali naj se zaradi tebe pravdam s prijatelji reverendorum dominorum?«

»Jaz jamčim za desetino!« je odvrnil Štefan prikrito pikro in se razvnel. »Toda vdal se ne bom, raje grem s Kneže. Pa jim dajte kaplana, naj jim mašuje!«

Foramiti se je umiril in rekel:

»Zelo nagel si, gospod!«

Nato pa se je nenadoma razživel in vzkliknil:

»Rekel si, da želiš kaplana. Priznam, da si opešal. Izberi si ga, potrdim ti ga.«

Stegnil je s prijetnim nasmehom roko.

Štefan je odhajal in je govoril sam s seboj:

»Da sem star in želim kaplana? Tako nisem mislil, jeguljasti pismouk! Pa naj bo, naj bo! Prepiral se ne bom. Naj bo za grehe in za verne duše!«

In čez hip je dostavil:

»In za srečo moje Lucije!« —

* * *

Stari grof Jakob Anton in klatež Locatelli sta sedela ob kameniti mizi pod košato murvo na grofovem vrtu in Locatelli je zabaval grofa.

»Reverende Allegro! Kaj slišim! Ti si častil Marta?«

»Častil, visokorodni!«

»Reverendissime! Očividno si se zarekel in si mislil Bakha.«

»Visokorodni! Verum, verissimumque dixi!¹ Vihtel sem orožje, bil sem se za življenje in smrt. Saj prav to mi je bilo v nesrečo. Nunquam pateant portae dignitatum viro bellicoso. Non habeo ordines.«²

»Ecclesia militans je izgubila biser!« se je porogal grof.

»Brez kreposti nisem,« je dvoril Locatelli, »in odkritosrčnost je moja lastnost. Biser nisem sicer, pa niso niti drugi. Dovolj je slabših od mene. Celo moj davni nasprotnik, sacerdos ordinatus³ —«

»Haha! Z duhovnikom si se tepel?«

»Mladostni grehi, visokorodni!«

Klatež je posnemal kakor pravi glumač obnašanje človeka, ki obžaluje in se kesa. Grof Tisi-hudič se je smejal, da so mu nabrekle žile po vratu in čelu in je vzklikal:

»Reverendus, glumač, cigan, slikar — — hahaha, hahaha.«

Ko se je umiril, je vprašal:

»Pa kdo je bil tvoj lepi bojni tovariš, kdo?«

»Človek! Rojen iz žene,« je odvrnil klatež. »Štefan mu je ime!«

»Golja?« je vprašal grof.

»Nikogar nisem izdal,« se je glumaško začudil klatež. Grof se je zakrohotal zlohотно in hripavo. Ni še bila ura minila, kar mu je bil dal brati sin cesarski ukor zaradi tožbe knežanskega župnika.

Grof Ivan Ignacij pa je nekaj ur pozneje zasačil svojega lepopisca, ko si je izpisoval tajne dokumente iz njegovega arhiva, ga dal preteptati in zapreti. Naslednji dan je prejel pismo od Foramitija, ki mu je naznanjal, da bo odpotoval. V izbranem slogu in z galantno floskulo je obžaloval, da mu ni bilo mogoče posloviti se osebno. Grofu se je raztegnil obraz od zlosti, čutil je fino naddijakonovo ironijo, ki ni bil že dolga leta več osebno pri njem.

»Ljubeznivost za ljubeznivost,« je zamrmral, sedel in napisal, kar je bil izvedel o župniku Golji. Potem je pozvonil biriču, naj nese pismo naddijakonu. Obenem naj mu pelje klateža Locatellija. —

»Kam?« je vprašal klatež biriča.

»Boš že videl, sinček,« je odvrnil ljubeznivi birič. Posloval je redno med grofom in naddijakonom.

Pred naddijakovim stanovanjem je vzkliknil klatež:

»Kaj? K naddijakonu?«

»Kakor so mi naročili, ljubček!«

»Hudič jih vzemi!« je zaklel klatež.

Foramiti je bil pred pol ure odpotoval. Birič se je vrnil s pismom in klatežem.

»Pošlji ju za njim,« je svetoval stari grof in mladi je takoj odredil, naj jaha dvoje biričev s klatežem za naddijakonom.

»Uidem!« je sklenil Locatelli. Poizkusil je, pa mu ni uspelo. Grozil je biričema, da ju zareče v žabi. Smejala sta se, da naj sebe, ker žabe ne bosta lovila.

»Vera peša!« je vzdihnil. Biriča sta gonila proti Kobaridu.

»Zbogom, prostost!« je vzdihnil klatež. Uveril se je, da dotečejo naddijakov voz. Hipoma pa je postal vedrejši. Začutil je v levem čevlju, da ga nekaj tišči, in se je spomnil, da nosi v njem prepis grofove spomenice, one iste, s katero je upal grof Ivan Ignacij streti z enim mahljajem pravno prepotenco kanonikov...

Pet dni pozneje je poklical naddijakon župnika Štefana v Čedad pod kaznijo takojšnje suspenzije. Župnik se je odpravil na pot, veder,

¹ Samo resnico sem povedal.

² Vrata časti so zaprta bojevniku. Nimam redov.

³ Duhovnik blagoslovljen.

vesel. Mislil je na Lucijo in se je nadejal, da jo bo videl in ji odpustil.

Grofu se je naddijakon zahvalil za klateža in pismo in je sporočil, da je odredil po tolminskem

kaplanu, naj se najde takoj začasni upravitelj farne cerkve na Kneži.

Štefan Golja je ugibal na poti in je domislil:

»Neumnosti! Moja vest je čista!«

(Dalje v prihodnjem letniku.)

Notturmo.

Alojzij Res.

V Italiji sem ga spoznal. Bil je čudak. Z nikomer ni govoril, le redkokdaj se je nasmehnil in nas pogledal z očmi, ki so gledale tuj svet. Ko smo nekega lepega večera počivali v vasici sredi neizmerne beneške ravnin in so za nami žarele planine, je prisedel k meni v travo ob cesti z otožnostnim smehljajem na obrazu. Z zamolklim glasom je govoril, vsaka beseda njegova, kakor je bila tiha in udušena, je vpila od osamelosti, ki ga je davila in se mu zagrizla v možgane in srce. Smehljaj je nenadoma ugasnil na njegovem trpečem, a lepem obrazu, le v očeh mu je še sijala večerna zarja, zastrta z otožnostjo njegove duše, ki je sanjala nadnaravni svet.

Potem ga nisem videl več in pozabil bi bil nanj, ako ne bi bil nekega dne prejel iz vojne bolnišnice ob Piavi pisma. Na rob je pripisala tuja roka, da je odpošiljatelj tisto noč podlegel ranam, ne da bi bil mogel oddati pisma, ki so ga našli v hlačnem žepu.

V pismu pa je bil popir, z muko popisano, s to-le vsebino:

S široko razprtimi očmi je ležal Ivan Mrak na postelji. V sencih mu je razbijalo in slišal je utrip lastnega srca. Skozi odprto okno je gledala visoka črna stena, ki se je razraščala in se naslonila nanj z vso svojo ogromno težo. Zrak je bil tih, opojen z vonjem pomladanskih njiv in majske noči. Nekje v bližini je pel slavec z gorkim glasom in bela mesečina je sijala z motnim bleskom, ko da se je usipala skozi prozorno vodo.

V Mrakovi duši je bil mir, mir, ki duši in ne dá prostora topli misli, mir, ki prepleta možgane in leže kot svinec na srce. S tihimi, neslišnimi koraki so stopili tedaj v sobo otroci njegovega trpljenja. Skozi nočno tihoto je zabrnelo kot plahutanje peroti ranjenih ptic in slavec je umolknil. Pristopili so k njegovi postelji, da je jasno in točno ločil njih obraze, čutil gorki dih in videl blesk njih oči, ki so strmele vanj z brezmejnimi tihim ognjem vdanih duš.

»Kdo vas je klical v tej nočni uri?«

Nepremično je ležal. Niti sklonil se ni na postelji, da bi jim segel v roké, dragim otrokom svojih sanj, niti pozdravil jih ni s toplim pogledom. Le bolesten usmev mu je igral okoli ust in v očeh mu je vstalo vprašanje: »Kdo vas je klical? Ne poznam vas več, ker ste mi tuji, tuji kot vsi ljudje. Jaz bi bil rad sam, razumete, sam s samoto svoje duše in moj duh se plazi po neznanih, daljnih cestah in išče skrivnosti, ki jih ni nihče razkril, neznano lepoto, ki je ni nihče zazrl. Pustite mi vrt mojih sanj, ki je samo moj, samo moj! Ali mi ga hočete oskruniti, ta moj paradiž, ta moj otok blaženih, nikomur znan, vsem tuj, drag le meni, ki sem ga ustvaril v dneh bridkosti in trpljenja... Kaj želite?«

Mirno so govorile oči, sovraštva ni bilo v njih in ne usmiljenja. Toda krog okoli njega se je strnil v eno, iz polteme je zažarela svetla postava iz davnih dni in njen obraz se je sklonil k njegovemu. Z drobno, belo rokó je pogladila njegove lasé kot nekoč in njena ustna so zašepetala:

»Kod si hodil, da te niso uzrle moje žejne oči? Dan za dnem, noč za nočjo te je iskala moja duša. Ni te bilo. Kje je dan, ko sem te videla prvič? Sedel si v glasni družbi nem in tih in videla sem, da si kljub vljudnemu nasmehu daleč proč od nas. Le zdajpazdaj ti je zagorelo v očeh kot stud... Neprestano sem te opazovala in če si za hip dvignil svoje oči, sem brala v njih, da si tujec med nami. Gabilo se ti je besedičenje tvojih tovarišev in tovarišic? Ne tají! Vse nekaj drugega si želel: izraza neizraznih globin, križanja misli in preli-vanja duš. Daleč si bil od nas, a vendar si bil pri nas kot vklenjen. Ker če se je za hip užgala misel ali zasijalo čuvstvo v obraz, v oči, v besedo — ti ni ubežalo ničesar, ujel si vse v množici fraz in laži in čuden smehljaj zadovoljnosti, iz žgoče radovednosti, iz lakote po spoznanju porojen, je šinil čez tvoj obraz in oči...«

Vse tišji je postal njen glas, vse svetlejšje so zagorele njene oči:

»Tisti dan sem spoznala, da nas poznaš vse, da ti ne moremo skriti ničesar, da imaš naša srca v rokah, kjer jih opazuješ s hladnim pogledom, kot